

BRATISLAVSKÁ MEDZINÁRODNÁ ŠKOLA LIBERÁLNYCH ŠTÚDIÍ

**Nežná revolúcia z pohľadu dvoch generácií
BAKALÁRSKA PRÁCA**

Bratislava 2011

Katarína Boboničová

BRATISLAVSKÁ MEDZINÁRODNÁ ŠKOLA LIBERÁLNYCH ŠTÚDIÍ

Nežná revolúcia z pohľadu dvoch generácií

BAKALÁRSKA PRÁCA

Študijný program: Liberálne štúdiá

Študijný odbor : 3.1.6 Politológia

Vedúci bakalárskej práce: Mgr. Miroslav Michela, PhD

Stupeň kvalifikácie: bakalár (v skratke „Bc.“)

Dátum odovzdania práce: 30.4.2010

Dátum obhajoby: 15.6.2010

Bratislava, 2010

Katarína Boboničová

BOBONIČOVÁ: Nežná revolúcia z pohľadu rôznych generácií

Nežná revolúcia z pohľadu dvoch generácií

Meno: Katarína Boboničová

Bratislavská medzinárodná škola liberálnych štúdií

Vedúci bakalárskej práce: Mgr. Miroslav Michela, PhD.

Rozsah práce: 44 strán (13 383 slov)

Abstrakt

Cieľom bakalárskej práce je poukázať na problematiku rozdielneho vnímania života v komunistickom režime, udalostí Nežnej revolúcie a zmien, ktoré po nej nastali. V práci som vychádzala z predpokladu, že názory na udalosti Novembra 1989 sa líšia v závislosti od príslušnosti k určitej generácii. Teoretický základ práce tvorí odborná literatúra, ktorou sa snažím podporiť svoj predpoklad. Rozdielne názory na Nežnú revolúciu sú ilustrované vo výskumnej časti, ktorá bola vytvorená metódou oral history. Výskumnú vzorku som definovala ako príslušníkov dvoch generácií, pričom každá z nich bola formovaná rozdielnou historickou udalosťou. Získaný výsledok som aplikovala na perspektívy, ktorými sa dá na Nežnú revolúciu nazerať, a tiež na získané teoretické poznatky. Výskum potvrdil môj predpoklad, že rozdielne názory na November 1989 môžu byť výsledkom príslušnosti k určitej generácii.

Kľúčové slová: Nežná revolúcia, generácie, pamäť, oral history, rozdielne názory, 1989

The Velvet revolution by view of two generations

Name: Katarína Boboničová

Bratislava International School of Liberal Arts

Advisor: Mgr. Miroslav Michela, PhD.

Size: 44 pages (13 383 words)

Abstract

The aim of my bachelor thesis is to highlight an issue of different perceptions of life in the communist regime, the Velvet Revolution of events and changes that occurred thereafter. At work I have relied on the assumption that views the events in November 1989 will vary depending on the membership of a particular generation. The theoretical basis of this paper is the literatures which try to support my assumption. Differing views on the Velvet Revolution are illustrated in the research area which was created by the method of oral history. Research sample, I define as members of two generations, each of which has been shaped by different historical event. The result obtained for I applied perspective which can be viewed on the Velvet Revolution, and also to the theoretical findings. Research has confirmed my hypothesis that different views on the November 1989 can differ by membership of particular generation.

Key words: The Velvet revolution, generations, memory, oral history, different attitudes, 1989

Pod'akovanie

Chcela by som poďakovať všetkým, ktorí mi akýmkoľvek spôsobom pomohli pri písaní tejto bakalárskej práce. Moje poďakovanie patrí najmä môjmu konzultantovi, Mgr. Miroslavi Michelovi, PhD za jeho odbornú pomoc, cenné rady, podnetné pripomienky a trepezlivosť.

Moje osobitné poďakovanie patrí mojim rodičom, ktorí ma pri písaní práce podporovali, mojej sestre Monike za formálnu úpravu práce, mojej spolužiačke Eve za morálnu podporu a povzbudenia a môjmu priateľovi Mariánovi za podporu pri záverečnej fáze písania práce. V neposlednom rade chcem poďakovať môjmu otcovi a starej mame za ich ochotu zúčastniť sa výskumu.

Čestné vyhlásenie o originalite práce

Čestne vyhlasujem, že som záverečnú prácu vypracovala samostatne na základe svojich vedomostí a s použitím uvedenej literatúry, pod vedením môjho konzultanta Mgr. Miroslava Michelu, PhD.

Katarína Boboničová (podpis):

Dátum narodenia: 15. Február 1990

Adresa: Štúrova 30, Nová Baňa

V Bratislave dňa 30.4.2011

Predhovor

Téma mojej bakalárskej práce vychádza z projektu, ktorému som sa venovala na strednej škole. Ja a moji vrstovníci sme sa narodili buď krátko pred alebo krátko po Nežnej revolúcii, preto nám bola tematika Nežnej revolúcie alebo života v komunizme neznáma. Práve preto mal tento projekt mojim spolužiakom priblížiť praktický život za socializmu a jeho každodennosť. Tento projekt bol zrealizovaný pomocou metódy oral history prostredníctvom video- rozhovorov.

V tejto téme som sa rozhodla pokračovať, keďže výskum na spomínanom projekte priniesol zaujímavý výsledok. V rozprávaní ľudí, ktorí patrili do dvoch rôznych generácií vyplynulo, že ich pohľad na socializmus a Nežnú revolúciu je úplne odlišný, rovnako ako ich spomienky na život pred revolúciou. Preto som sa rozhodla urobiť v tejto oblasti nový výskum a na základe odbornej literatúry nájsť dôvod, prečo majú ľudia rôzneho veku tak veľmi rozdielny názor na jednu udalosť či obdobie.

Obsah

Abstrakt	1
Abstract	2
Pod'akovanie	3
Čestné vyhlásenie o originalite práce	4
Predhovor	5
Obsah	6
Úvod	8
Kapitola 1	9
1.1 Komunizmus v ČSSR.....	9
1.2 Spoločnosť v ČSSR pred rokom 1989.....	13
1.3 Situácia v susedných štátoch.....	14
1.4 Nežná revolúcia.....	16
Kapitola 2	18
2.1 Revolúcia.....	18
2.2 Štyri typy rozprávania o revolúcii.....	21
2.2.1 Romantický príbeh.....	21
2.2.2 Komédia.....	23
2.2.3 Tragédia.....	24
2.2.4 Satira.....	25

Kapitola 3	27
3.1 Národná identita a pamäť.....	27
3.1.1 Kolektívna pamäť.....	29
3.1.2 Komunikatívna pamäť.....	30
3.1.3 Oficiálna pamäť.....	30
3.2 Kognitívne a emocionálne vedomie.....	31
3.3 Generácie.....	32
Kapitola 4	36
4.1 Oral history.....	36
4.2 Výskum.....	37
4.2.1 Skúmaná vzorka.....	38
4.2.2 Výskumná časť práce.....	39
Záver	51
Bibliografia	53
Prílohy	56

Úvod

Cieľom mojej bakalárskej práce je poukázať na problematiku nazerania na Nežnú revolúciu. V súčasnej spoločnosti prevláda, tzv. disidentský pohľad na toto obdobie, teda ostré kritizovanie všetkého, čo súvisí s komunizmom. V práci sa snažím okrem iného poukázať aj na to, že s týmto pohľadom sa nedokáže stotožniť určitá generačná skupina. Je to najmä staršia generácia, ktorá bola formovaná obdobím komunizmu. Spomienky týchto ľudí nie sú identické s tým, čo sa oficiálne prezentuje ako život v komunizme.

Títo ľudia sú často považovaní za prívržencov komunistickej ideológie alebo ľavicových politických strán, prípadne sú označovaní za menej inteligentných. Význam tejto práce spočíva v poukazaní na to, že príslušníci tejto generácie boli formovaní životom v komunizme a hodnotami komunizmu. Ich vnímanie obdobia komunizmu závisí od spomienok, ktoré si pamätajú. Ľudská pamäť má pritom dve dimenzie a to kognitívnu a emocionálnu. Kognitívna pamäť je formovaná najmä oficiálnou pamäťou, s ktorou sa stretávame napríklad v škole a v učebniciach. Emocionálnu pamäť tvoria samotné spomienky protagonistov. Tieto dva druhy dejinného vedomia si pritom môžu úplne protirečiť, čo sa stáva hlavne pri staršej generácii.

V jadre práce som vychádzala najmä z knihy Jamesa Krapfla, *Revolúcia s ľudskou tvárou*. Tento historik aplikoval na rétoriku Nežnej revolúcie štyri rôzne literárne žánre, ktoré vysvetľujú udalosti novembra 1989 na základe romantického príbehu, satiry, komédie a tragédie.

Výskumná časť práce bola realizovaná metódou oral history, ktorej náplňou je rozhovor. V rozhovoroch sa nám podarilo identifikovať príslušníkov dvoch generácií. Podľa Karla Mannheima generácie nezávisia iba od biologickej výmeny staršej generácie za mladšiu, ale sú formované práve zlomovými historickými udalosťami.

Vo výskumnej časti mojej práce sa snažím ilustrovať spomínané rozdielne chápanie Nežnej revolúcie a života v komunizme. Na odpovede spomínajúcich som aplikovala Krapflom využitú teóriu o štyroch literárnych žánroch.

Kapitola 1

1.1 Komunizmus v ČSSR

Komunistická strana Československa prevzala moc medzi 17. až 25. februárom v roku 1948¹. Pre tento mocenský prevrat, ktorý znamenal zmenu od demokracie k totalite, je taktiež zaužívaný názov Víťazný február. Pre štát to znamenalo úplné podriadenie sa Sovietskemu zväzu. V prvých povojnových voľbách v roku 1946 získali komunisti v Česku 40% všetkých hlasov, avšak na Slovensku vyhrala Demokratická strana s vyše 60% hlasov. Komunisti, aj vďaka spolupráci so Sociálnymi demokratmi, získali v parlamente väčšinu. Pod svoju moc získali bezpečnostné zložky v štáte – políciu, armádu, a aj robotnícke organizácie. Antropológ Ladislav Hollý upozorňuje, že komunizmus nebol Československu vnútený, ale zrodil sa z priania väčšiny obyvateľstva. Významnú úlohu zohralo aj to, že princípy spravodlivosti a rovnosti, ktoré komunizmus sľuboval, sa v povojnovom období zdali eticky hodnotnejšie ako „nerovnosť a nespravodlivosť“ v kapitalizme (Hollý, 2010, s. 24).

Komunistický režim na území Československa môžeme rozdeliť na niekoľko fáz:

- V 50. rokoch boli odporcovia režimu fyzicky likvidovaní, je to obdobie vykonštruovaných súdnych procesov, popráv a stalinizmu. Súkromný majetok bol poštátnený (tzv. kolektivizácia). Spoločnosť masovo podporovala komunistický režim².
- 60. roky priniesli uvoľnenie pomerov v celej Európe, začalo sa diskutovať, presadzovali sa ekonomické reformy a v Československu prebiehala tzv. Pražská jar,

¹ Prezident Beneš prijal 25. februára demisiu všetkých nekomunistických ministrov, na ktorých miesta boli 11. marca vymenovaní komunisti. Beneš odstúpil z prezidentského úradu 2. júna 1948, nahradený bol tajomníkom Komunistickej strany Československa, Klementom Gottwaldom, ktorý bol zároveň premiérom. Na jeho miesto bol zvolený Antonín Zápotocký a zároveň vznikla nová vláda (Barnovský, 1993).

² Na jeseň 1949 mala KSČ 2,6 miliónov členov, čo predstavovalo 22% obyvateľstva, teda každého tretieho dospelého občana. Na jeseň 1949 bolo 22% obyvateľov členmi KSČ (Pernes, 2009).

BOBONIČOVÁ: Nežná revolúcia z pohľadu dvoch generácií

- Od 70. rokov nastalo obdobie normalizácie, odporcovia režimu boli spoločensky aj ekonomicky ostrakizovaní. V priebehu 80. rokov nastalo uvoľňovanie pomerov v komunistickom bloku, zo Sovietskeho zväzu prichádzala perestrojka a glasnosť, prebiehala postupná demokratizácia jednotlivých štátov Sovietskeho bloku s výnimkou Československa.

Päťdesiate roky sú často označované pojmom stalinizmus, počas ktorého sa konalo mnoho vykonštruovaných politických procesov. Ide predovšetkým o obdobie medzi rokmi 1948 až 1954. V rozmedzí týchto rokov bolo popravených vyše 200 ľudí, ktorí boli obeťami vykonštruovaných súdnych procesov. Bola to metóda využívaná aj na zastrašenie možných odporcov režimu³. Historik Jiří Pernes píše, že po smrti Stalina a Gottwalda prestali byť používané najhoršie formy fyzického násilia. Na slobodu sa pozvoľne začali dostávať bývalí komunisti, ktorí neboli v monster procesoch⁴ odsúdení na trest smrti (Pernes, 2009).

V roku 1960 bol názov štátu preformulovaný prijatím novej ústavy na Československú socialistickú republiku. V tejto ústave bolo zakotvené vedúce postavenie Komunistickej strany Československa, socializmu a boli ustanovené nové štátne symboly. Nová ústava predstavovala určité uvoľnenie režimu, postupne boli rehabilitovaní niektorí odsúdení z politických procesov. Uvoľňovanie pomerov vyvrcholilo Pražskou jarou v roku 1968.

V šesťdesiatych rokoch prechádzala celá Európa zmenami, uvoľňovalo sa napätie, ktoré tu pretrvávalo kvôli bipolárnemu rozdeleniu kontinentu na kapitalistickú časť a sovietsku časť. Studená vojna stratila svoj zmysel, keďže pri použití jadrových zbraní by neexistoval jej víťaz, a bolo nutné odzbrojovať. Práve Pražská jar znamenala uvoľnenie pomerov v Československu. Začala nástupom Alexandra Dubčeka na post tajomníka Ústredného výboru Komunistickej strany Československa 5. januára 1968 a trvala do noci medzi 20. a 21. augustom toho istého roku, keď na územie ČSSR vstúpili vojská Varšavskej zmluvy pod vedením Sovietskeho zväzu. Ich vstup znamenal koniec akýchkoľvek reforiem, ktoré mali so sebou priniesť liberálnejší režim. Pôsobenie

³ Mnohí boli zavraždení pri pokuse o útek za hranice, tisícky ľudí boli nespravodlivo väznení. Obeťami násilia boli členovia odboja, cirkevní predstavitelia ako kňazi či rehoľníci, predstavitelia inteligencie, ale aj súkromní poľnohospodári.

⁴ Monster proces je zaužívaný pojem pre naplánované súdne procesy, prezentované aj verejnosti.

BOBONIČOVÁ: Nežná revolúcia z pohľadu dvoch generácií

Alexandra Dubčeka a reformných komunistov býva označované aj pojmom „socializmus s ľudskou tvárou.“ Zavádzali reformy, ktoré mali viesť k postupnej a čiastočnej demokratizácii Československa, avšak nie k nastoleniu pluralitnej demokracie. V apríli 1968 predstavil Akčný plán KSČ, ktorý mal zrušiť cenzúru a teda zvýšiť slobodu tlače, ekonomika sa mala viac orientovať na spotrebný tovar. Vedúca úloha strany však mala byť zachovaná. Republika sa mala rozdeliť na federáciu a vzniknúť mali dve rovnoprávne republiky. Verejnosť tlačila na urýchlenie týchto procesov, v tlači sa objavovali protisovietske kritické texty. Uvoľňovanie pomerov sa prejavovalo aj v kultúre, na území Česka vznikali nové divadlá, hudobné skupiny, liberálna tlač, kultúrne podujatia. Zakladali sa nové kultúrne a politické spolky, sociálni demokrati sa snažili o sformovanie strany. Pre spoločnosť predstavoval socializmus s ľudskou tvárou nádej na slobodný život, hoci pod vládou KSČ.

Konzervatívna časť komunistickej strany požadovala na potlačenie liberálnych síl použiť represívny aparát. Brežnev bol znepokojený pomermi, ktoré nastali vďaka Dubčekovým reformám. Sovietsky zväz sa zo začiatku snažil zastaviť zmeny, ktoré Dubček v ČSSR zaviedol.

Avšak, s výsledkom rokovaní s vládou ČSSR neboli sovietski predstavitelia spokojní a preto pristúpili na vojenské riešenie. V noci z 20. na 21. augusta vstúpili na územie Československa vojská Varšavskej zmluvy. Obyvateľom bolo prehlásené, že vojská vstúpili na územie Poľska, NDR, Maďarska, Bulharska a Československa bez upovedomenia prezidenta, predsedu vlády, tajomníka KSČ či ostatných štátnych predstaviteľov.

Ako upozornil historik Jan Rychlík *„přes noc se vytratilo tradiční české a slovenské rusofilství a zpochybněna byla i samotná myšlenka komunismu jako taková“* (Rychlík, 2002).

Okupácia Varšavskými vojskami vyvolala veľký odpor verejnosti. Ihneď po vstupe vojsk nasledovala obrovská vlna emigrácie, za hranice utieklo približne 70 000 ľudí. Veľkú časť emigrantov tvorili vzdelaní ľudia a inteligencia, ktorí v zahraničí získavali povolenia na pobyt a prácu. Odpor obyvateľov však nevyústil do žiadnych nepokojov, no mnohí intelektuáli stratili o komunistickom režime ilúzie. Rychlík zdôrazňuje, že udalosti v rokoch 1968-1969 komunistický systém úplne zdiskreditovali a v očiach verejnosti sa

BOBONIČOVÁ: Nežná revolúcia z pohľadu dvoch generácií

stala vedúca úloha KSČ nelegitímna (Rychlík, 2002, str. 15). Spoločnosť začala vnímať Sovietsky zväz ako okupantov, nie už ako osloboditeľov, ktorí ich oslobodili po skončení Druhej svetovej vojny. Obyvatelia stratili nádej v budúcnosť, zostali skeptickí voči režimu i voči Sovietskemu zväzu. Sovietski vojaci zostali na území Československa až do pádu komunistického režimu v roku 1989, pričom poslední odišli v máji 1991.

Po auguste 1968 Dubček postupne odvolával predstaviteľov reformného smeru KSČ. Nakoniec aj sám Dubček bol v apríli 1969 nahradený Gustávom Husákom a vylúčený zo strany. Zvolením Husáka za prvého tajomníka Ústredného výboru KSČ sa začal proces normalizácie. Tento pojem oficiálne označoval čistky v strane. Husák zastavil všetky reformy, ktoré zaviedol Dubček, strana bola očistená od reformných členov. Zo zamestnania boli prepustení mnohí intelektuáli, ktorí prejavovali sympatie Dubčekovým reformám a nespokojnosť s normalizáciou. Boli zrušené mnohé organizácie a kultúrne spolky. Husák si zaumienil znovu obnoviť autoritu polície, posilniť vzťahy s ostatnými socialistickými republikami, znovu obnoviť a posilniť centrálné plánovanie hospodárstva. Taktiež zaviedol prísnu cenzúru a povinnosť kádrovania, teda preverovania politickej spôsobilosti. Výsledkom týchto opatrení bolo značné zvýšenie korupcie a mravný úpadok spoločnosti. Jediným splneným cieľom Dubčekovej politiky bola federalizácia. V januári 1969 sa z unitárnej Československej socialistickej republiky stala federácia a vznikli Česká socialistická republika a Slovenská socialistická republika. V auguste 1969 sa konali rozsiahle demonštrácie a na ich základe bol prijatý tzv. pendrekový zákon⁵. Počas normalizácie bola zavedená tvrdá cenzúra, z KSČ bolo vylúčených vyše trisťtisíc ľudí, približne rovnakí počet ľudí prišiel o prácu. Ľudia s liberálnymi názormi museli odísť z vedúcich pozícií, kvôli kádrovaniu nebolo mnohým mladým ľuďom umožnené štúdium. Kňazom, ktorí kritizovali režim bol odoberaný štátny súhlas k výkonu činnosti⁶.

⁵ Pendrekový zákon umožňoval tvrdo trestať a postihovať všetkých, ktorí sa zúčastnili demonštrácií.

⁶ Katolícka cirkev mala dovolená vysväcovať za biskupov iba kňazov, ktorí boli voči režimu lojálni.

1.2 Spoločnosť v ČSSR pred rokom 1989

Normalizácia bola sprevádzaná mnohými protestmi. V januári a februári 1969 sa na protest proti normalizácii a okupácii Varšavských vojsk upálili v Prahe študenti Jan Palach a Jan Zajíc. V Jihlave to bol v apríli 1969 Evžen Plocek a podobným spôsobom bol nesúhlas vyjadrovaný aj v okolitých krajinách (Zvěřina, dátum neznámy). Na prvé výročie vstupu Varšavských vojsk na územie ČSSR, boli v Prahe zorganizované veľké demonštrácie, na základe ktorých bol prijatý už spomínaný pendrekový zákon. V roku 1977 bolo vytvorená občianska iniciatíva Charta 77, ktorej zakladateľmi boli významné osobnosti československého verejného života. Ich cieľom bola verejná kritika štátnej moci za nedodržiavanie ľudských práv, ktorému sa ČSSR zaviazalo v Helsinkách v roku 1975. Ich manifestom bola Charta 77. Hoci tento dokument podpísalo menej než 2000 ľudí, je považovaný za najvýznamnejšiu formu protestu od roku 1968.

V júli 1989 signatári Charty 77 vypracovali petíciu Nekolik vět. Žiadali prepustenie politických väzňov, slobodnú činnosť nezávislých iniciatív či verejnú diskusiu o dejinách, najmä o roku 1968. Táto petícia bola podpísaná aj niekoľkými známymi osobnosťami z kultúry, a počet podpísaných prudko rástol⁷.

Ladislav Hollý upozorňuje, že vo mnohých socialistických krajinách väčšina obyčajných ľudí systém prijala, prispôbila sa mu a vpustila ho do svojho života bez toho, že by sa pripojili k strane alebo disidentským skupinám (Hollý, 2010, s. 23). Väčšina obyvateľov komunizmom proste preplávala. Čas bol rozdelený na dve časti, prvou bol oficiálny život občanov, teda čas, ktorý bolo nutné stráviť vo verejnej sfére, v zamestnaní. Druhou časťou bol čas, ktorý ľudia naplno prežívali v privátnej sfére. Hollý pripomína, že mnohí chápali čas strávený vo verejnej sfére ako čas, ktorý ochudobňuje ich súkromný život. Preto často využívali čas strávený v práci na vybavovanie súkromných vecí. V spoločnosti bol rozšírený názor „Kto nekradne, okráda svoju rodinu“. Rozkrádanie verejného majetku bolo považované za úplne normálne a ľudia to chápali ako prílepšenie si k príjmu. Tieto dve črty, rozkrádanie socialistického majetku a využívanie pracovného

⁷ Koncom júla to bolo 1800, na jeseň už okolo 40 000 podpisov.

času na súkromné účely, boli podľa Hollého považované za nevyhnutnú súčasť života v socializme (Hollý, 2010, s. 34).

Podľa publicistu Milana Šimečku sa ľudia od začiatku normalizácie začali obracať chrbtom politike. „*Protože politika přestala předstírat, že jí jde o národní zájem, a stala sa jen dobře plateným zaměstnaním*“ (Šimečka, 1990 in Hollý, 2010, s. 36). Ukázalo sa, že úspech získavajú ľudia bez svedomia a preto väčšina ľudí prenechala politiku tým, ktorí na ňu majú žalúdok. Šimečka píše, že tak vznikla nepísaná dohoda, podľa ktorej si strana a štát budú robiť svoje a ľudia si tiež budú robiť svoje. Vznikli dva svety, „umelý svet politiky“ a „skutočný svet obyčajných ľudí“ ohradený plotom vlastnej záhradky. Spoločnosť akoby budovala komunizmus, akoby sa zvyšovala životnú úroveň. No v skutočnom živote prevládali praktické záujmy: ako využiť príležitosť, kde čo ukradnúť, kde podvieť, ako zabezpečiť tovar (Hollý, 2010).

Hollý tiež pripomína, že zameranie sa jednotlivcov na súkromné ekonomické a sociálne záujmy priniesli komunistickému systému pozoruhodnú stabilitu. Ich výsledkom bola neexistencia masovej opozície proti systému. Ľudia svoju pasivitu ospravedlňovali výrokom „všetci nemůžeme být disidenti“ (Hollý, 2010).

1.3 Situácia v susedných štátoch

V máji 1985 sa do čela Sovietskeho zväzu dostal Michail Gorbačov, ktorý presadzoval politiku perestrojky a glasnosti. Pojem glasnosť v sebe zahrňoval otvorenosť o stave štátu a ekonomiky, minimálnu cenzúru tlače a informácií. Základom perestrojky, v preklade prestavby, boli ekonomické reformy. V Sovietskom zväze bola stále zachovaná vedúca úloha strany. Ani v tomto prípade sa nejednalo o demokratickú prestavbu, iba o demokratizáciu.

V polovici 80. rokov bolo očividné, že sa komunistický režim dostal do krízy. Ekonomika prestávala fungovať, podniky boli zastarané. Gorbačov sa snažil o decentralizáciu ekonomiky, pristúpilo sa na súkromné podnikanie, no vo veľmi obmedzenej miere.

BOBONIČOVÁ: Nežná revolúcia z pohľadu dvoch generácií

V Československu bol nedostatok tovaru, chýbali základné potraviny i oblečenie. Perestrojka v Československu prakticky neexistovala, ekonomika prestávala efektívne fungovať. Životná úroveň obyvateľov sa nezvyšovala, práve naopak a občania začínali byť nespokojní. V roku 1987 odstúpil z vedenia KSČ Husák a nahradil ho Miloš Jakeš, ktorý sa počas normalizácie podieľal na čistkách v strane, na čo mnohí obyvatelia nezabudli.

Historik Daniel Růžička pripomína, že sklamanie obyvateľov po Pražskej jari bolo veľmi silné, všetci vedeli, že vysvetlenie tejto udalosti komunistami nie je pravdivé, navyše si pamätali perzekúcie, ktorými boli postihovaní nepohodlní občania (Růžička, 2001). Spoločnosť mala veľké očakávania od návštevy Gorbačova v roku 1987. Avšak aj tá priniesla ďalšie sklamanie, pretože o Československu hovoril ako o prosperujúcej krajine s vysokou životnou úrovňou a verejne podporil vedenie KSČ.

Ladislav Hollý zdôrazňuje, že politická opozícia v Československu bola v porovnaní s Poľskom, Maďarskom či NDR veľmi slabá. Zatiaľ čo v susedných štátoch dochádzalo k oslabovaniu komunistických režimov, v Československu sa nediali žiadne významné zmeny a režim bol pomerne stabilný.

V Poľsku bola komunistická vláda v kríze kvôli spolku Solidarność (Solidarność)⁸. V roku 1978 bol za pápeža Katolíckej cirkvi vymenovaný Poliak Karol Wojtyła – Ján Pavol II, ktorý ostro kritizoval komunizmus a ponúkol spoluprácu hnutiu Solidarita. Ako upozornil historik Jacques Rupnik „*místo Marxových portrétů nesli dělníci portréty polského papeže*“ (Rupnik, 2002, s. 273).

V januári 1989 došlo k rozpusteniu Komunistickej strany Maďarska. Bolo povolené zakladať politické strany a to umožnilo prvé slobodné voľby, ktoré v marci vyhralo Maďarské demokratické fórum. Pre obdobie v Maďarskej ľudovej republike medzi rokmi 1962 - 1989 sa zaužíval pojem Gulášový socializmus (príp. kádárizmus - podľa maďarského premiéra Jánosa Kádára). Tento termín pomenúva socializmus s liberálnymi prvkami hlavne v hospodárstve, v spoločenskom a kultúrnom živote.

V júni 1989 boli otvorené maďarské hranice do Rakúska, v júli padla komunistická vláda v Poľsku, v novembri prelomil 100 tisícový dav v Berlíne rampy na hraniciach so Západným Berlínom a následne odstúpila nemecká komunistická vláda.

⁸ Solidarność vznikla v roku 1980 ako nezávislé odbory. Toto spoločenské hnutie bolo v Poľsku občanmi masovo podporované.

Pre vysvetlenie vzniku revolúcie v roku 1989 používa Rupnik analógiu s teóriou pádu dominových kociek. Podľa tejto teórie pád komunizmu v jednej krajine oslabí režim v susednej krajine, či dokonca vyvolá jeho pád (Rupnik, 2002, s. 284).

1.4 Nežná revolúcia

V Prahe sa 15. januára 1989 konalo spomienkové podujatie na pamiatku upálenia Jána Palacha. Táto, pôvodne pokojná akcia, bola brutálne potlačená štátnou mocou a preto prerástla do celotýždňových občianskych demonštrácií, ktoré boli nazvané Palachov týždeň (od 15. do 21. januára 1989). Proti demonštrantom boli nasadené viaceré bezpečnostné zložky a použité vodné delá, psy, slzný plyn a iné prostriedky násilia. Stovky demonštrujúcich boli zbití, zatknutí a vyvlečení do lesov za Prahou. V druhý deň protestov, t.j. 16. januára bol pri pokuse o položenie kvetín na Václavskom námestí zatknutý Václav Havel, signatár Charty 77 a verejne známy disident⁹.

Dvadsiateho marca 1988 sa v Bratislave konala Sviečková manifestácia, ktorá bola pokojnou manifestáciou občanov za náboženské a občianske práva. Táto udalosť sa považuje za vrchol tajnej cirkvi pôsobiacej v Československu a je považovaná za začiatok pádu komunistického režimu v ČSSR¹⁰. V roku 1989 bolo 50. výročie zatvorenia vysokých škôl na území Československa¹¹. Pražskí študenti naplánovali spomienkovú akciu na 17. november.

V Prahe bola vyhlásená mimoriadna bezpečnostná akcia. Popoludní sa zhromaždilo niekoľko stovák ľudí, no ich počet veľmi rýchlo narastal. Po ukončení oficiálnej časti programu sa dav spontánne vydal do centra Prahy. Bezpečnostné zložky sa pokúšali zabrániť ďalším pochodom a preto jeho príslušníci prehradili ulicu, cez ktorú dav

⁹ Hoci bolo opäť použité proti demonštrantom násilie, nasledujúci deň demonštrácie pokračovali.

¹⁰ Tajnú cirkev tvorili kňazi, ktorým bol odobratý štátny súhlas na vykonávanie kňazského povolania, tajne vysvätení kňazi a laickí veriaci.

¹¹ V októbri 1939 bolo počas demonštrácií zranených niekoľko demonštrantov. Na následky zranení zomrel 11. novembra vysokoškolský študent Ján Opletal, ktorého pohreb sa konal o dva dni neskôr. Tu nastal stret polície a študentov. Reakciou na tieto udalosti bol 17. november 1939, kedy na území Československa bolo zatvorených 10 vysokých škôl po dobu 3 rokov, bolo popravených 9 študentských funkcionárov a 1200 náhodne vybraných vysokoškolákov bolo deportovaných do koncentračných táborov.

BOBONIČOVÁ: Nežná revolúcia z pohľadu dvoch generácií

prechádzal, pričom v dave začala vznikať panika. Policajné zátarasý zablokovali asi desaťtisíc ľudí, policajti začali posúvať a zhustovať dav, demonštrantov začali biť obuškami. Ľudia boli vyzvaní k odchodu, ujsť však mohli len cez príahlé uličky, v ktorých boli brutálne bití. Aj po rozohnaní demonštrujúcich boli prizerajúci sa jednotlivci alebo skupinky napádané bezpečnostnými zložkami.

Študenti, ktorým sa podarilo ujsť, našli útočisko v divadlách, kde diskutovali s hercami o možnom štrajku podporujúcom študentov. Medzi ľuďmi sa objavili správy o mŕtvych medzi demonštrujúcimi. Mŕtvym mal byť údajne študent Martin Šmíd¹². Táto správa sa dostala aj do vysielania rádia Slobodná Európa, následkom čoho sa začali aktivizovať aj ľudia z iných častí republiky, nielen v Prahe.

V nasledujúcich dňoch sa medzi ľuďmi v Prahe začali šíriť informácie o zásahu voči študentom, ľudia sa začali aktivizovať a vyjadrovať im podporu. Študenti vyhlásili týždňový štrajk ku ktorému sa pridali aj herci. Devätnásteho novembra sa slovenskí divadelní umelci pripojili k protestu verejným vyhlásením a v ten istý deň bola v Bratislave založená iniciatíva Verejný proti násiliu (VPN), následne v Prahe Občianske fórum (OF). Obe platformy vyjadrili nespokojnosť s vtedajšou situáciou v Československu, požadovali prepustenie politických väzňov, podporovali generálny štrajk, ktorý bol vyhlásený na 27. novembra. Počas celého týždňa prebiehali demonštrácie v Prahe i v Bratislave. VPN a OF sa stali vyjednávačmi s komunistickým režimom a jeho predstaviteľmi. Následne po ich založení vznikali v mestách a obciach ich paralely. Generálny štrajk prebiehal na celom území ČSSR 27. novembra medzi 12. a 14. hodinou. Ľudia, ktorí sa štrajku nemohli fyzicky zúčastniť, sa pripojili aspoň symbolicky. Podľa odhadov sa protestov zúčastnili dve tretiny pracujúcej sily.

Výsledkom revolúcie bolo odstránenie článku o vedúcej úlohe Komunistickej strany v ústave Československa. Politický systém sa z vlády jednej (komunistickej) strany zmenil na pluralitnú demokraciu. V decembri 1989 bola vymenovaná nová vláda, ktorej hlavnou úlohou bolo pripraviť slobodné voľby. V roku 1990 bol zmenený názov štátu na Českú a Slovenskú Federatívnu Republiku. V júni 1990 sa konali prvé slobodné voľby od roku 1946.

¹² Závery neskoršieho vyšetrovania dokázali, že počas zásahu bolo zranených takmer 600 osôb, nikto nebol usmrtený.

Kapitola 2

2.1 Revolúcia

Za Nežnú revolúciu sa označuje obdoba medzi 17. novembrom až 29. decembrom v roku 1989. Keďže tento proces bol veľmi špecifický, najmä kvôli nenásilnej forme, existujú diskusie, či je vhodné používať termín revolúcia. Niektorí preferujú skôr označenie „udalosti“, „prevrat“, alebo „pád komunistického režimu“. Preto je potrebné definovať pojem revolúcie. Má vlastne Nežná revolúcia aspoň základné parametre, ktoré prislúchajú revolúcii?

Revolúcia je od začiatku 18. storočia súčasťou moderných európskych dejín a je to jeden zo základných prejavov moderny. Z mnohých definícií a opisov môžeme použiť parametre, ktoré pre revolúcie nastavil Anthony Giddens (Giddens, 1999). Podľa neho sa revolúcia stáva revolúciou, keď sa v nej uplatní masové sociálne hnutie, keď vedie k procesu základných reforiem a zmien, a je v nej použité násilie. Prvé dve podmienky Nežná revolúcia bez pochybností splnila, no násilie v nej použité nebolo. Avšak protestujúci aj bezpečnostné zložky konali pod bezprostrednou hrozbou násilia, takže podľa tejto definície pojem revolúcia patrí aj Nežnej revolúcii.

Odôvodnenie pojmu revolúcia pre udalosti, ktoré sa odohrali v Československu v roku 1989, môžeme nájsť aj u historika Jamesa Krapfla. Zdôrazňuje, že pojem revolúcia nie je v priebehu času a dejín stabilný. No v čase, keď padol komunistický režim, Česi a Slováci definovali prebiehajúce udalosti ako revolúciu. Krapfl píše: „*termín (revolúcia) bol zmysluplným vyjadrením dôležitého aspektu ich skúsenosti*“ (Krapfl, 2009, s. 29). Tvrdí, že vlastne samotní aktéri týchto udalostí ich definovali ako revolúciu a oni sami jej dali tento status.

Historik Jiří Suk označuje za najrigidnejšie komunistické režimy v troch stredoeurópskych a východoeurópskych krajinách, a to rumunský, východonemecký a tiež československý režim. Rovnako, aj Françoise Mayer označuje režim v ČSSR ako najortodoxnejší v sovietskej zóne (Mayer, 2009). V týchto krajinách mohol komunizmus skolabovať iba za určitých okolností. Suk prízvukuje, že bez vnútorného kolapsu by určite

BOBONIČOVÁ: Nežná revolúcia z pohľadu dvoch generácií

vytrvali minimálne v autoritatívnych podobách. Táto hrozba zmenila v polovici osemdesiatych rokov dvadsiateho storočia postavenie disidentov.

Z pozície nepolitických osôb, ktoré obhajovali politické a občianske práva, sa postavili do vyhranenej opozície. Keďže disent bol neustále sledovaný, obmedzovaný represívnym aparátom, jeho predstavitelia boli často zatýkaní či zadržovaní, ich styk s ostatnou spoločnosťou bol strategicky obmedzovaný. Avšak v polovici osemdesiatych rokov sa kontakt disidentov a spoločnosti rozšíril. Pribudli samizdatové periodiká a aj počet ich exemplárov. Rozšírila sa dostupnosť a kvalita elektronických komunikačných prostriedkov. Suk pripomína, že v roku 1988 pod vplyvom liberalizácie v Sovietskom zväze dokonca prestali rušiť zahraničné rádia – Slobodná Európa a Deutschlandfunk. Všetky tieto okolnosti viedli k informovanosti verejnosti a zvýšil sa dopyt po nových informáciách. Avšak, ako upozorňuje Michal Pullman, disent až do roku 1989 vôbec nereprezentoval „nespokojné obyvateľstvo“ (Pullman, 2011). Väčšina ľudí sa až do perestrojky o disidentov vôbec nezaujímal. Pullman zdôrazňuje, že disidenti mali na páde komunizmu veľmi malý podiel. Nezávislé skupiny disidentov, ktoré si zmeny v spoločnosti uvedomovali, sa začali usilovať o vytvorenie akejsi občianskej platformy, ktorá by prinútila režim vyjednávať, no podľa Pullmana nepracovali však so žiadnym revolučným konceptom (Pullman, 2011).

Aj keď vezmeme do úvahy všetky okolnosti v Československu v 80. rokoch 20. storočia, Suk pripomína, že revolúcia bola v sociálnom a politickom kontexte úplne nepravdepodobná (Suk, 2003). Ako je teda možné, že k revolúcii došlo aj v Československu? Je možné, aby sa také obrovské množstvo ľudí v jednom okamihu začalo búriť proti zriadeniu, v ktorom žili 40 rokov?

Jacques Rupnik píše, „*pád komunismu byl stejně rychlý jako jeho nastolení*“ (Rupnik, 2002, s. 283). Aj podľa filozofa Františka Novosáda nebola Nežná revolúcia vyvrcholením dlhodobého politického úsilia či boja. Pripomína, že politické dimenzie boli pri vzniku revolúcie iba minimálne, ale oveľa väčšiu úlohu pri nej zohrali ideologické, morálne a sociálno- psychologické tlaky (Letová správa OK 89-90, 2009).

Fedor Gál, jeden z predstaviteľov Nežnej revolúcie, hovorí že aktéri občianskych hnutí, ktoré sa neskôr stali politickými stranami, pôvodne vychádzali z akýchsi „elitných klubov“ politického disentu, vedeckého a umeleckého undergroundu a ekologických hnutí

BOBONIČOVÁ: Nežná revolúcia z pohľadu dvoch generácií

(Gál, 2006). Disidenti teda boli akási elita, niekto vzdialený bežnému človeku. Podobne popisuje disidentov aj Pullman, podľa ktorého dissent predstavoval skôr alternatívnu elitu, s ktorou sa väčšina ľudí nedokázala stotožniť, pretože ich svety boli absolútne rozdielne (Pullman, 2011, s. 223). Rovnaký názor má aj Hollý, ktorí tvrdí, že veľká časť obyčajných Čechov sa proste nedokázala identifikovať s disidentmi a to aj kvôli tomu, že disidenti patrili k najlepšie materiálne zabezpečeným osobám v štáte (Hollý, 2010). Pre väčšinu obyčajných obyvateľov bolo kritériom na hodnotenie spokojnosti hmotné zabezpečenie a nevideli dôvod na nespokojnosť disidentov.

Opäť si teda musíme položiť otázku, čo bolo príčinou revolúcie. Doteraz sme poukázali na to, že revolúcia nebola výsledkom politického úsilia, že nebola ani zavŕšením práce disidentov. Ako je možné, že najrigidnejší či najortodoxnejší systém sa zrútil iba kvôli nespokojnosti študentov? Čo viedlo ľudí po tak dlhom období ticha k protestovaniu? Vytratil sa strach z potrestania? Alebo bol strach nahradený novým silnejším pocitom?

Fedor Gál pripodobňuje revolúciu k spoločenskej erupcii. Spomína, že na povrch všedných dní prerazilo euforické nadšenie (Gál, 2006). Veľmi dôležitým okamihom pri pokuse pochopiť revolúciu je spôsob, akým protestujúci nazývali svoje zhromaždenia. Krapfl uvádza, že protest tvoril iba malú časť agendy. Ľudia nazývali svoje zhromaždenia manifestáciami, a nie demonštráciami. *„Ľudia sa zúčastňovali na týchto zhromaždeniach nielen z toho dôvodu, aby protestovali proti neprijateľným osobám a praktikám, ale aj preto, aby precítili spolupatričnosť a manifestovali ju vzájomne tým hore“* (Krapfl, 2009, s. 59). Krapfl tvrdí, že protestujúci nemali za cieľ nejakú politickú zmenu, ale účelom ich manifestácií bolo upevniť spoločenstvo. Udalosti neboli chápané ako politická revolúcia, ale práve ako revolúcia morálna. V roku 1989 sa v Československu vytvoril medzi ľuďmi nový pocit spoločenstva.

2.2 Štyri typy rozprávania o revolúcii

James Krapfl používa na ilustráciu revolúcie štyri literárne žánre – romantický príbeh, komédiu, tragédiu a satiru. V nasledujúcej časti budeme pracovať s týmto modelom a aplikovať ho na Nežnú revolúciu podobne ako Krapfl.

2.2.1 Romantický príbeh

Rétoriku Nežnej revolúcie pripodobňuje k romantickému príbehu. Práve prvé mediálne správy priniesli takýto obraz o udalostiach, ktoré sa udiali. Na jednej strane to boli informácie o nevinných študentoch a ich pokojnej manifestácii, na strane druhej policajné jednotky, ktoré vyvolali masaker. Definíciu romantickej zápletky podáva literárny vedec Northrop Frye (Krapfl, 2009), podľa ktorého romantické zápletky rozprávajú príbeh o hrdinskom boji medzi dobrom a zlom, pričom víťazstvo môže dosiahnuť iba jedna z bojujúcich strán. Zápletky sa odohrávajú vo svete, v ktorom môže dôjsť k mimoriadnym udalostiam a ľudia sú schopní robiť obdivuhodné činy. Krapfl umiestňuje udalosti novembra 1989 do tohto druhu zápletky. Podľa neho, práve svedectvá z demonštrácií utvorili o revolúcii romantický obraz, pretože dali do kontrastu nenásilie pochodujúceho davu i jednotlivcov, ich úprimnú snahu pomôcť jeden druhému a bezdôvodné násilie útočníkov. Tieto správy a spôsob ich podávania podnietilo túžbu po mimoriadnom konaní s cieľom potlačiť vládu násilia.

Aj na dobových fotografiách môžeme pozorovať, že manifestácií nasledujúcich po 17. novembri sa zúčastňovali najmä ľudia stredného veku, teda pravdepodobne aj rodičia študentov. Čo ich viedlo zúčastniť sa nejakých študentských protestov, keď oni sami už študentmi neboli? Ak boli s režimom nespokojní, prečo sa nevzbúрили skôr? Odpoveďou môže byť práve pocit spolupatričnosti, určitý druh solidarity a samozrejme romantická zápletká. Ľudia do ulíc vyšli s pocitom spoločenstva so študentmi, ktorí boli 17. novembra zbití. Rodičia boli pohoršení, že ich deti niekto bije a vyšli do ulíc ukázať svoju nespokojnosť a hnev. Romantická zápletká naladila ľudí na činy, ktoré by možno bez tejto zápletky nikdy neurobili. Atmosféra manifestácií vytrhla ľudí z obyčajnej každodennosti,

BOBONIČOVÁ: Nežná revolúcia z pohľadu dvoch generácií

„prepožičala zmysel konaniu, ktoré by inak bolo nepredstaviteľné“ (Krapfl, 2009, s. 58). Ľudia vyšli do ulíc, pretože chceli ukázať že tak, ako sa bezpečnostné zložky zachovali ku študentom, tak sa štát voči svojim obyvateľom správať nemôže. Keby nebolo zásahu počas 17. novembra, bolo by veľmi ťažké, až nemožné zorganizovať davy miliónov ľudí, ktorí vyšli do ulíc a manifestovali svoju nespokojnosť.

Dôležitú úlohu v romancách podľa Krapfla zohráva aj transcendencia. V Nežnej revolúcii bola naplnená aj táto podmienka. Idey očisty spoločnosti a znovuzrodenia boli veľmi rozšírené, pričom protestujúci študenti boli pre mnohých akoby rytiermi a bojovníkmi, Václav Havel bol symbolom svätca. Transcendentným prvkom revolúcie je aj premena medziľudských vzťahov. Krapfl pripomína, že ľudia sa stali svedkami dovtedy nepoznaných situácií, keď sa peniaze stratené v dave vrátili majiteľovi, keď nezamknuté autá nikto neukradol. Neznámi ľudia sa na uliciach bezdôvodne objímali a bozkávali, spájali ich pocit spolupatričnosti, že bojujú za tú istú vec. Fedor Gál povedal krátko po revolúcii: *„Stáli sme na námestiach, mali sme pocit, že patríme k sebe, držíme spolu, máme rovnaké problémy, rovnaké ciele“* (Gál, 2009). Jiří Suk pomenoval tieto nevšedné udalosti ako *„jedinečný prejav kolektivity v jej masovej podobe, ktorý skýtal až mysteriózni zážitok“* (Suk, 2003, s. 24). Suk taktiež spomína na zvláštne vnímanie minulosti počas revolučných dní. Píše, že v spoločnosti *„zavládlo euforické, poněkud poblouznené vedomí, že hříchy občanské pasivity a mlčenlivého tolerovaní komunistického režimu zcela zahladila tato nevšední událost“* (Suk, 2003, s. 37).

Novinári prirovnávali pocity v dave ako zamilovanosť, opisovali fantastickú či neopakovateľnú atmosféru. V revolučných dňoch ľudia hovorili o vzniku novej spoločnosti. Hovorili o premene, o revolúcii hlavne ako revolúcii morálnej, o zrode novej spoločnosti – slušnej, úprimnej, kde bude vládnuť pravda o spoločnosti nezaťaženej minulosťou. V novinách sa objavovali články o Československu v roku nula, čo dostatočne ilustruje atmosféru, v ktorej spoločnosť istý čas po revolúcii žila. Krapfl pripomína, že tieto pocity boli výsledkom novej kvality medziľudských vzťahov a tá umožnila pocit solidarity (Krapfl, 2009).

2.2.2 Komédia

Druhým typom zápletky, podľa ktorej sa interpretovala revolúcia bola komédia. Túto zápletku si podľa Krapfla volili najmä nové elity, s cieľom ukončiť revolúciu. Jej predstavitelia niekoľko krát poukázali na komické vyústenie revolúcie. Typická komédia ukazuje príbeh rodiacej sa novej spoločnosti, zobrazuje stret záujmov hlavných postáv a odporcov. Nová spoločnosť musí bojovať proti starej, tá nakoniec vyjde v ústrety novej spoločnosti a vznikne nová harmónia. Príkladom tohto typu zápletky je 3. december 1989, kedy mal predseda vlády Adamec vymenovať novú vládu. Vodcovia Občianskeho fóra nabádali študentov, aby prerušili štrajk. Odôvodňovali to tým, že nová vláda bude potrebovať pokoj, aby mohla pracovať. Rozhodnutie o zložení novej vlády, v ktorej 10 z 15 kresiel mali obsadiť komunisti, malo Občianske fórum v úmysle schváliť. Spoločnosť však takúto vládu odmietala a na protest opäť vyšli do ulíc. Krapfl píše, že takýto pomer komunistov a nekomunistov nebol to, čo si ľudia predstavovali pod koncom vedúcej úlohy strany (Krapfl, 2009). Študenti obnovili a zintenzívnili svoje protesty. OF a VPN museli požadovať o vytvorenie ďalšej vlády. Po rokovaníach s komunistami sa nakoniec dohodli na novej vláde, ktorú nazvali Vláda národného porozumenia. Havel zdôrazňoval, že komunistov treba zahrnúť do novej spoločnosti.

Keď z pozície prezidenta odstúpil Gustáv Husák, OF navrhlo, aby ho vystriedal Havel. Okrem neho kandidovali ďalší štyria kandidáti¹³, z ktorých najsilnejšiu podporu mal Alexander Dubček. Občianske fórum požadovalo, aby sa dohliadlo na zvolenie Havla, no komunisti chceli postupovať podľa pravidiel novej spoločnosti a preto navrhli ako najdemokratickejší spôsob voľby prezidenta referendum. Krapfl upozorňuje, že Občianske fórum zostalo touto požiadavkou zaskočené a to najmä z dôvodu, že Havel by mohol prehrať. Prieskumy ukazovali, že na Slovensku, ale i v Čechách mal veľkú šancu Dubček, ktorého mnohí považovali za hrdinu roka 1968. Občianske fórum sa snažilo zabrániť priamym voľbám a preto uvádzali mnoho dôvodov, kvôli ktorým by sa konať nemali. Študenti však podporili Václava Havla a vďaka svojej celoštátnej sieti dokázali zmeniť verejnú mienku v prospech Havla. Priame voľby sa síce nekonali, ale aj tak bolo treba presvedčiť ešte Federálne zhromaždenie tak, aby bol Havel víťazom. Vicepremiér Čalfa prisľúbil Havlovi, že zmanipuluje Dubčekovo zvolenie za predsedu zhromaždenia.

¹³ Ďalšími tromi kandidátmi boli Ladislav Adamec, Věra Čáslavská a Čestmír Císař.

BOBONIČOVÁ: Nežná revolúcia z pohľadu dvoch generácií

Rovnako sľúbil, že prehovorí alebo donúti poslancov hlasovať za Havla. Tieto dohody sa udiali počas súkromného rozhovoru Čalfu s Havlom a vyšli najavo až po rokoch. 29. decembra zvolilo Federálne zhromaždenie jednohlasne Havla za prezidenta. Predstavitelia starej spoločnosti pristúpili na požiadavky novej spoločnosti a Havlovo zvolenie sa môže považovať za prejav zmierenia. Krapfl poukazuje na to, že nakoniec sa konala „korunovačná slávnosť“ typická pre záver komédie, a tou bol „Ples národného porozumenia“, ktorý sa konal večer po zvolení Havla v Prahe a zúčastnil sa na ňom Havel, herci, hudobníci a desaťtisíce obyvateľov (Krapfl, 2009).

Z hľadiska komédie bolo zvolenie Havla za prezidenta ukončením revolúcie, no pre romantikov to bola iba epizóda stále trvajúceho dobrodružstva.

2.2.3 Tragédia

V poradí tretím literárnym žánrom je tragédia. Tragédia má spoločný znak s romancou, a tým je viera v možnosť transcencie. V oboch dochádza k neúspechu transcencie, no kým romanca pripisuje príčinu neúspechu protivníkovi, v tragédii sa chyba hľadá v konaní protagonistu príbehu. Predstavitelia tragiky sa môžu poučiť z predchádzajúcich chýb a hlavne z príčiny, ktorá spôsobila tragédiu a v budúcnosti sa ich budú vyvarovať. Tragická rétorika sa hodí na radikálne politické programy, preto bola vhodná pre skupiny obyvateľov, ktorým sa nepáčilo smerovanie revolúcie a požadovali radikálnejší vývoj.

Krapfl upozorňuje, že po voľbách nastal veľký pokles popularity OF a VPN. Aj kvôli tomu, že krátko po voľbách si nový parlament doprial dvojmesačné prázdniny. Občania sa sťažovali na neistotu, pretože nevedeli, aké hospodárske reformy vláda presadí a tiež sa objavili obavy o budúcnosť federácie. Občania upozorňovali na to, že komunisti, ktorí zostali na riadiacich pozíciách, rozkrádajú počas tohto času neistoty verejný majetok. Ľudia boli sklamaní, že za novembrový zákrok voči študentom ešte nikto nebol potrestaný a mnohí prežívali rozčarovanie nad tým, že od revolúcie sa vlastne nič nezmenilo. Krapfl pripomína, že síce okresné výbory VPN a OF vyzývali na radikálne činy, no vždy narazili na neochotu centrály (Krapfl, 2009).

BOBONIČOVÁ: Nežná revolúcia z pohľadu dvoch generácií

„*Dvacet let, (poz .od Pražskej jari) které jsme ztratili, má tragické následky*“ (Havel, 1990). Novozvolený prezident Havel vyzýval občanov, aby zatlačili na vládu a parlament, nech urobia všetko legálne pre zničenie komunistického režimu.

Tragické vnímanie revolúcie sa objavilo aj medzi študentmi. V Prahe študenti odmietli oslavovať prvé výročie revolúcie z dôvodu, že ich hlavné požiadavky neboli splnené. Opäť požadovali prešetrenie udalostí zo 17. novembra, tiež žiadali čistky v štátnych inštitúciách či prechod k trhovému hospodárstvu.

Študenti naplnili požiadavku tragédie a hľadajú chybu, prečo neboli vízie revolúcie naplnené. Príčinu nachádzajú v nedôslednosti občanov i v reprezentantov, ktorí podľa nich vo väčšine prepadávajú pocitu samoľúbosti. Druhou príčinou je podľa nich politika kompromisov. Vyzvali občanov, aby sa zriekli chýb, ktoré viedli k všeobecnému sklamaniu a nedôvery a opäť sa pripojit' k študentom a opäť sa pokúsiť o vytvorenie novej spoločnosti. Krapfl pripomína, že z ich výzvy nevzišlo nič významné. (Krapfl, 2009)

2.2.4 Satira

Posledným typom perspektívy, ktorú Krapfl aplikuje na Nežnú revolúciu, je satira. Ústrednou témou satiry je vymiznutie hrdinskosti. Chybu, ktorá vysvetľuje neúspech hrdinu, hľadá satira iba v spoločenských štruktúrach. „*Irónia ničí všetku vieru v ideálne dobro človeka aj akékoľvek hľadanie transcencie*“ (Krapfl, 2009, s. 52). Podľa neho sú typickými ukázkami satiry teórie, ktoré interpretujú Nežnú revolúciu ako sprisahanie, že revolúciu zinscenovala Verejná bezpečnosť. Poukazujú na naivitu obyčajných ľudí, ktorí uverili tomu, že ich konanie môže mať nejaký význam. Samotní študenti začali už rok po revolúcii narábať s ironickým interpretovaním udalostí. Jedna skupina študentov sa snažila opäť prinavrátiť transcenciu, no druhá skupina spochybňovala či k revolúcii naozaj došlo. Krapfl upozorňuje, že aj samotní aktivisti OF a VPN začali po ich rozpade vyjadrovať satirické verzie revolúcie a požadovali jej objektívne definície.

Pavel Neumann, bývalý člen výkonnej rady OF povedal: „*Lžeme sami sobě. Revoluce, to ví každé malé dítě, je něco převratného často násilného, něco, co porušuje*

BOBONIČOVÁ: Nežná revolúcia z pohľadu dvoch generácií

kontinuitu a likviduje starý systém. To však nehraje s tým, čo sa stalo v listopadu a čo jsme si zejména tak pochvalovali po něm – sametovost a právní kontinuitu“ (Neuman, 1992).

Krapfl upozorňuje, že v súčasnom českom diskurze sa pre udalosti z roku 1989 používajú slová „prevrat“, „takzvaná revolúcia“ či „novembrové udalosti“. V slovenskom prostredí je diskurz podľa Krapfla citelne menej ironický a Nežná revolúcia je bežným pomenovaním udalostí, ktoré sa stali v 1989, hoci irónia tu tiež predstavuje silný prúd.

Názor na revolúciu sa zásadne odvíja od pohľadu, ktorý zvolíme. Odpoveď na otázku, či sa v Československu naozaj revolúcia odohrala, podľa Krapfla nevyhnutne závisí od spôsobu, akým vyrozprávame historické skutočnosti. Podľa neho nie je vôbec zaujímavé, či udalosti z novembra 1989 vieme priradiť k nejakej definícii revolúcie, pretože Česi a Slováci do istej miery a istý čas tieto udalosti ako revolúciu proste prežívali (Krapfl, 2009).

Kapitola 3

3.1 Národná identita a pamäť

Podľa Krapfla bol v zážitkoch protagonistov revolúcie chronologicky prvoradý vznik pocitu nového spoločenstva. Na opísanie spoločenstva používali slová ako „ľud“ či „národ“ a neuvažovali o ich hlbších implikáciách. No v procese inštitualizovania vnímania revolúcie boli nútení položiť si otázku: Kto vlastne sme?, Odkiaľ prichádzame a kam ideme? Odpovede na túto otázku museli vymedziť čím skupina je a čím už nie, kto je v nej a kto mimo nej (Krapfl, 2009, s. 149).

Aby sa spoločnosť mohla identifikovať, je nevyhnutné, aby sa dokázal identifikovať každý jeden jednotlivec, ktorý danú spoločnosť vytvára. Preto najprv definujeme identitu jednotlivca, od ktorej sa dostaneme k národnej identite.

Sociológ Thomas Luckmann definuje osobnú identitu ako s telom spojenú, intersubjektívne konštituovanú a sociálne určenú štruktúru, ktorá je vo svojej podstate časová. (Berger, Luckmann, 1999). Osobná identita je podľa neho špecifickou formou utvárania života, pričom v tejto forme individuum vykonáva vedomú a trvalú kontrolu nad svojim správaním. Je to spôsob, ktorý umožňuje individuu umiestniť sa v historickom svete. Identita má časovú a priestorovú dimenziu. Luckmann tiež definuje časové kategórie, ktoré nazýva biografickými schémami. Sú to kategórie, v ktorých sa život jednotlivca od narodenia až po smrť vzťahuje k niečomu, čo individuálnu existenciu presahuje, transcendentuje. Jednotlivec sa vzťahuje k dejinám, sociálnym celkom, ako rodina, národ, vlasť. Tieto schémy dodávajú modely počas celého života. Ľuda sú narodení na určitom mieste a v určitom čase, čo Luckmann nazýva sociálnohistorické apriori. Biografické schémy sú hlavnými stavebnými kameňmi tohto apriori, tvarujú individuálny život a individuum stavia do vzťahu k transcendentujúceho dejinnému času (Berger, Luckmann, 1999).

Počas celého života sa jednotlivec vzťahuje k niečomu, čo jeho existenciu presahuje. Takýmto transcendentným prvkom je napríklad rodina, či národ. Tieto schémy tvarujú život jednotlivcov a vďaka nim sa jedinec definuje v čase a priestore. Jednotlivci sa

BOBONIČOVÁ: Nežná revolúcia z pohľadu dvoch generácií

vzťahujú okrem iného už k spomínanému národu. Vedomie, že jedinec patrí do určitého celku, ktorý ho presahuje, teda napríklad k národu, formuje jeho život a umiestnenie v dejinách.

Ako sme už spomínali, v čase, keď prebiehala inštitualizácia vnímania Nežnej revolúcie, bolo nevyhnutné odpovedať na otázku *Kto vlastne sme?* Bolo potrebné definovať, kto sme a aká je naša identita, kto je spoločnosť, v ktorej žijeme a aká je identita nášho národa.

Národná identita podľa historičky Francoise Mayerovej je konštruovaná vo vzťahu k druhému. Najčastejšie si ju kladieme vo vzťahu k tým najbližším, pričom tí sa môžu meniť – Slováci si ju kladú vo vzťahu napríklad k Čechom alebo Maďarom, Česi si ju zase kladú k Nemcom či Slovákom a podobne. Národná identita je podľa niektorých sociológov spoločenská predstava. Vytvára ju spoločenská skupina o sebe samej, aby tak spoločnosť zdôvodnila svoje konanie, vzťahy k inštitúciám či k moci. Mayerová ju definuje ako kolektívnu schému pre interpretáciu komplexných a rozmanitých individuálnych skúseností. Spoločenská predstava je vyjadrená symbolmi, ktorými možno utvrdzovať presvedčenie, ale ovplyvňujú tiež správanie, pôsobia na city a burcujú (Mayer, 2009).

Interpretácia dejín skupiny je v každej spoločnosti základnou zložkou národnej identity. Táto história je absolútne selektívna a z minulosti vyberá iba obdobia alebo osobnosti, ktoré prezentujú určité hodnoty, predstavujú určitý príbeh o pôvode, o legitimizácii štátu alebo národa.

Berger upozorňuje, že aj jednotlivci vo svojich spomienkach oživujú minulosť v zhode so svojimi súčasnými názormi, ktoré určujú, čo z nej je a nie je dôležité, čo treba spomenúť a na čo radšej zabudnúť. V spoločnosti prevláda názor, že minulosť je vzhľadom k prítomnosti stála a nemenná. Berger však upozorňuje, že je to práve naopak, minulosť je tvárna, poddajná a stále sa mení v súvislosti s tým, ako ju znova a znova interpretujeme a vysvetľujeme (Berger, Luckmann, 1999). Pamäť sa vyznačuje selektivitou, teda aj vytesňovaním určitých nepríjemných spomienok a skúseností a zabúdaním niektorých zážitkov.

Mayerová upozorňuje, že symboly národnej identity odkazujú skôr na hodnoty ako na samotné dejiny. Uvádza príklad, že keď demonštranti v 1989-tom skandovali mená ako Masaryk a Dubček, nikto v skutočnosti nepovažoval tieto osoby za predstaviteľov

BOBONIČOVÁ: Nežná revolúcia z pohľadu dvoch generácií

Československej republiky alebo Pražskej jari. Išlo skôr o symboly, ktoré sa vzťahovali na historické obdobie, keď Česi a Slováci prezentovali svoju slobodu a nezávislosť. Obe tieto osoby sú symbolom slobody a nevzťahujú sa k jasne definovaným politickým obsahom (Mayer, 2009).

3.1.1 Kolektívna pamäť

Podľa sociológa Maurice Halbwachsa je pamäť každého jedinca podmienená spoločensky. Pamäť nadobúda svoje obrysy v sociálnom prostredí, teda napríklad v rodine, v škole, ale aj v národe. Všetky typy prostredia, v ktorých človek žije, na neho určitou mierou vplývajú, aby sa stotožnil s udalosťami či osobnosťami, ktoré sú pre tento druh prostredia dôležité. Tieto kľúčové udalosti či osobnosti prenášajú sociálne skupiny v podobe pamäťových stôp aj na svojich potomkov (Halbwachs, 2010). Podľa Petra Šoltésa zohráva kolektívna pamäť podstatnú úlohu pri formovaní identity.

„Pamäť a identita sú od seba závislé, jedna determinuje druhú. Identita je zakorenená v pamäti a to, čo si pamätáme, je definované prijatou identitou“ (Šoltés, 2009).

Kolektívna pamäť je veľmi dôležitá, pretože dáva členom národa pocit kontinuity. Ak tento pocit prevláda vo väčšine spoločnosti, jeho výsledkom je solidarita, ktorá je základom každej spoločnosti. Formy kolektívnej pamäte upravujú štátne inštitúcie, pričom tie majú podiel aj na jej formovaní.

Jan Assman upozorňuje, že ľudia nie sú na kolektívnej pamäti závislí prirodzene, ale musí byť vynútená určitým druhom násilia. Aby sa niečo kolektívne pamätalo, musí to byť neustále pripomínané, pričom Assman zdôrazňuje, že niekedy to musí byť pripomínané i s bolesťou (Assman, 2001).

Podľa Halbwachsa je pamäť každého jednotlivca uhlom pohľadu na kolektívnu pamäť. Tento uhol pohľadu sa vždy mení v závislosti od miesta, ktoré zaujímame (Halbwachs, 2010).

Kolektívna pamäť je akási fikcia, nepriamo vyjadrená dohoda o existencii kolektívnej, spoločnej pamäte. Zabezpečuje spojitosť a identitu určitého spomienkového

BOBONIČOVÁ: Nežná revolúcia z pohľadu dvoch generácií

spoločenstva. Každý člen takéhoto spoločenstva rozvíja vlastnú verziu minulosti. No každá individuálna verzia je motivovaná kolektívnou pamäťou, pretože je zdieľaná všetkými členmi spoločenstva. Zdieľajú ju spoločne, pretože sa jedná o spomienku na spoločnú históriu (Mollerová, Tschuggnallová, Welzer, 2002).

Funkciu zabezpečenia koherencie a zabezpečenie spoločenstva má aj rodinná pamäť. V tomto prípade zabezpečuje identitu intímneho spomienkového spoločenstva – rodiny.

3.1.2 Komunikatívna pamäť

Jan Assman definuje komunikatívnu pamäť ako tú, ktorá obsahuje spomienky na čerstvú minulosť a človek sa o ne delí so svojimi súčasníkmi. Je odovzdávaná rečou v medziľudskej komunikácii. Tieto spomienky sú umiestnené v horizonte bezprostrednej skúsenosti tri až štyri za sebou idúce generácie, vznikajú a aj zanikajú so svojimi nositeľmi. Práve komunikatívna pamäť je predmetom oral history (Assman, 2001).

Tento druh pamäti žije vďaka sprítomňovaniu minulého cez individuá alebo skupiny. Je to akási krátkodobá pamäť spoločnosti, pretože je priamo viazaná na existenciu živých nositeľov spomienok a skúsenosti a zahrňuje asi osemdesiat rokov, teda dve až tri generácie. Komunikatívna pamäť obsahuje osobité skupinové chápanie toho, čo jednotliví členovia považujú za svoju minulosť (Mollerová, Tschuggnallová, Welzer, 2002).

„Je to živoucí paměť, jejíž pravdivostní kritéria jsou orientovaná na skupinovou loajalitu a identitu zvanou „My““ (Mayer, 2009, s. 13).

3.1.3 Oficiálna pamäť

Pri definovaní oficiálnej pamäti, budeme vychádzať z teórie Francoise Mayerovej. Podľa nej je oficiálna pamäť poznačená politickým zámerom, teda tým, v akom režime je oficiálna pamäť tvorená, príp. je viazaná aj na geografické umiestnenie. Ďalej je

BOBONIČOVÁ: Nežná revolúcia z pohľadu dvoch generácií

ovplyvnená podmienkami nástupu k moci, teda s kým a ako budujeme nový režim, za akých podmienok, akým spôsobom. A nakoniec symbolickou váhou nových predstaviteľov režimu. Mayerová zdôrazňuje, že v roku 1989 sa novým predstaviteľom režimu stal Václav Havel, pričom už pri svojom prvom prejave vykreslil obrysy novej oficiálnej pamäte, s ktorou sa dokázali stotožniť všetci obyvatelia, ktorí sa chceli zbaviť komunistického režimu (Mayer, 2009).

Podľa Francoise Mayerovej sa sociálny proces vytvárania minulosti deje vo všetkých časových rovinách – v minulosti, o ktorej sa hovorí, v súčasnosti, v ktorej skupina prístupuje k svojej minulosti a taktiež v budúcnosti, na ktorú sa zameriava súdržnosť skupiny (Mayer, 2009).

Všetky bývalé komunistické krajiny používajú k zjednoteniu a usporiadaniu spomienok inštitucionálne prostriedky, teda zákony a prepisovanie učebníc dejepisu.

3.2 Kognitívne a emocionálne vedomie

Ľudská pamäť sa skladá z dvoch častí, a to kognitívnej a emocionálnej. Rovnaké dimenzie má aj dejinné vedomie. V knihe *Můj děda nebyl nácek* je tento model aplikovaný na vyrovnávanie sa Nemcov s ich nacistickou minulosťou (Mollerová, Tschuggnallová, Welzer, 2002).

„Samozřejmost, s níž se příslušníci generace pamětníku vracejí ke „krásným časům“, dokazuje, že rozdíl mezi emocionálně významnými historickými zkušenostmi a kognitivně nabytým věděním působí též při předávání minulosti, tedy že v rodinách bývají zprostředkovávány jiné obrazy a představy o nacistické minulosti než ve školách nebo médiích“ (Mollerová, Tschuggnallová, Welzer, 2002, s. 11).

Historik Michal Pullman upozorňuje, že ľudia neboli nespokojní, pretože *„nežili vyprázdnené životy ve stínu všemocného režimu“* (Pullman, 2011). Hovorí, že v súčasnej spoločnosti prevláda disidentský pohľad na komunistický režim, takže obdobie komunizmu je ostro kritizované. Z toho vyplýva problém, že ľudia nedokážu nájsť v oficiálnych obrazoch o komunistickom režime svoju vlastnú minulosť. Bežní občania,

BOBONIČOVÁ: Nežná revolúcia z pohľadu dvoch generácií

ktorí neboli v disente si nespomínajú na žiadne prenasledovanie, nezažili vypočúvania, väzenie, nespomínajú si na ostnaté drôty a všadeprítomných policajtov, pretože s nimi nikdy neprišli do priameho styku. Starší ľudia pri diskusiách o komunistickej histórii často spomínajú, že oni si predsa pamätajú niečo iné, než sa oficiálne prezentuje. Väčšina ľudí žila svoj obyčajný život, bez problémov alebo nejakých veľkých obmedzení. Pullman upozorňuje, že výpoveď takýchto ľudí je úplne nonkonformná, pretože hovoria, že im išlo o celkom iné hodnoty. Chceli si založiť rodinu, užiť ju alebo vyštudovať školu.

Podľa Pullmana mladá generácia, ktorá nemá skúsenosť s komunistickým režimom je náchylná podľahnúť antikomunistickej rétorike, ktorá prevláda v súčasnej spoločnosti. Tento klon mladších ľudí je využívaný aj v marketingu. Počas volebnej kampane v roku 2010 vznikla v Českej republike reklama vyzývajúca na účasť v parlamentných voľbách. V reklamnej upútavke so sloganom „*Přemluv bábu a dědu, ať nevolí levici*“ vystupovali dvaja mladí mediálne známi herci. Vychádzali z predpokladu, že ľavicovo orientované strany sú volené predovšetkým staršími ľuďmi. Tvorcovia tejto reklamy za objektívne správne považovali voliť pravicové strany a vôbec nebrali do úvahy hodnoty a potreby, ktoré sú pre starších ľudí dôležité. Generáciu starších vykreslili ako menej inteligentnú skupinu ľudí, ktorí chcú svojimi voličskými hlasmi obnoviť v krajine komunistický režim.

3.3 Generácie

Pri definovaní generácií budeme vychádzať z modelu, ktorý vypracoval Karl Mannheim a opísal ho Radim Marada.

Mannheim svojou teóriou nadväzuje na francúzskych autorov, ktorých však kritizuje pre ich kvantitatívny prístup ku generáciám. Tí odhadli jednu generáciu na 25-30 rokov. Vychádzali z predpokladu, že ak je v spoločnosti viditeľný pokrok, musí existovať aj jeho nositeľ, ktorý mu dáva tvar. A týmto nositeľom je okrem iného mladá generácia. Mannheim tiež prízvukuje, že pri formovaní generácií nejde iba o biologické nahrádzanie starších za mladších. Striedanie generácií nie je automatické, pravidelné a nevyhnutné. Podľa Mannheimu generačná výmena nie je vôbec biologicky daná.

BOBONIČOVÁ: Nežná revolúcia z pohľadu dvoch generácií

„Generace a generační vědomí reprezentuje určité období a dodává mu specifický charakter, jenž ho odlišuje od období předchozích - a poté, co se zformuje generace nová - i od budoucích“ (Marada, 2007).

Podľa Mannheimu nie sú generácie iba akýmsi produktom dejín, ale práve oni nám poskytujú pohľad, ktorým dejiny chápeme, interpretujeme a teda tým aj tvarujeme. Generácie, ako produkt, sa formujú z určitej zdieľanej skúsenosti istej vekovej skupiny, najmä ak je skúsenosť dramatického charakteru, ako napríklad vojna, ekonomická kríza, revolúcia alebo výrazné kultúrne zmeny. Historický význam týchto udalostí je nesený a vyjadrený v generačnej pamäti. Generačné vedomie predpokladá a zdôrazňuje sebestačný charakter a unikátny historický význam určitých období. Taká generačná identita môže byť zdrojom hrdosti, ale i zranenia, rovnako sebavedomia i neistoty. V generačnom vedomí ide o vystihnúť historických súvislostí sveta. Generácie a generačné vedomie sú dejiny žité v každodennosti (Marada, 2007).

Mannheim upozorňuje na skutočnosť, že chápanie seba samého na základe generačnej skúsenosti je možné iba v určitých situáciách. Niektoré obdobia mali vplyvnejší význam než iné. Sú to práve obdobia politických alebo kultúrnych zmien, pri ktorých máme tendenciu považovať ich za zlomové či revolučné.

Pre Augusta Comteho znamenalo striedanie generácií sociálny mechanizmus dejinného pokroku. Nová generácia nadväzuje na úsilie svojich predchodcov, pričom pridáva svoj vlastný vklad, a tým posúva vývoj dejín dopredu. Podľa Durkheima je najväčším prínosom mladej generácie nový prístup k starým problémom a formulácia nových problémov. To je dôvod, prečo pre Durkheim považuje mladú generáciu za nositeľa sociálnej a kultúrnej zmeny (Marada, 2007).

Zlomové obdobia veľmi zdôrazňujú rozdiely medzi generáciami, naopak v stabilných obdobiach dejín bez dramatických zmien, či už po politických, historických alebo kultúrnych, tieto rozdiely nie sú až také výrazné.

Podľa Heideggera sú historické generácie definované spoločným osudom, napríklad zdieľanou spoločenskou traumou ako je vojna alebo kríza. Vedomie spoločného osudu produkuje pocit spolunáležitosti, taktiež podáva perspektívu, cez ktorú možno nazerať na základné životné otázky. Hoci sa príslušníci jednej generácie nemusia zhodnúť

BOBONIČOVÁ: Nežná revolúcia z pohľadu dvoch generácií

na odpovediach, no majú spoločné vedomie, že vedia o čo v týchto otázkach ide a prečo sú dôležité. Tieto otázky sú pre nich kľúčové a definujú ich svet (Marada, 2007).

Generácia nadobúda svoju identitu vďaka odlišnosti od ostatných historických generácií. Podstatné sú všetky odlišnosti od predchádzajúcej generácie, ktoré sú politicky významné.

Podľa Mannheim generácie nemožno chápať ako konkrétne skupiny, napríklad rodinu alebo sektu. Generáciám chýbajú dva atribúty, ktoré charakterizujú takéto skupiny, a to vymedzenie hraníc, ktoré by určili kto do určitej generácie patrí a kto nie, a poznanie jednotlivých členov skupiny a fyzická blízkosť. Generácia existuje aj keď absentuje fyzická blízkosť jej členov. Generácie a skupiny sa tiež odlišujú tým, že generácie nie sú založené za určitým konkrétnym účelom, ako napríklad cirkvi, nevyžadujú žiadny akt ustanovenia a ani nie sú ohrozené zrušením. Sú výsledkom zdieľanej historickej skúsenosti, ktorú nie je možné tak ľahko potlačiť. Ľudia svoju generačnú príslušnosť pociťujú skôr ako osud než ako slobodnú voľbu (Marada, 2007).

Marada porovnáva generácie so sociálnymi triedami. Oboje sú roztrieštené a pohyblivé. Vlastnosti priradujúce nás do určitej triedy sú dvojakého charakteru, a to základné danosti a sklony k špecifickému mysleniu a správaniu. Medzi základné danosti patrí v prípade generácii vek, a to hlavne rok narodenia, v prípade triedy to je povolanie, príjem a vzdelanie. Mannheim dodáva, že ani vek nezaručuje vznik generačného povedomia a ak aj vznikne, je isté, že neosloví všetkých členov istej skupiny rovnako. Objektívne danosti tvoria kritérium triedneho alebo generačného rozdelenia až vtedy, ak ich jedinec považuje za dôležité pre svoju sociálnu identitu. Aby sa vrstovníci stali jednou generáciou, je potrebné, aby chápali čas ako lineárne postupujúci a premenlivý, nie cyklický. Tiež je treba vytvorenie priestoru, kde môže byť zdieľaná ich historická skúsenosť, napríklad národné štáty alebo masové spoločnosti (Marada, 2007).

Mannheim upozorňuje na fakt, že najviac boli historicky významnými zmenami zasiahnutí ľudia v mestskom prostredí. Ľudia na dedinách boli sociálnymi, kultúrnymi alebo politickými zmenami zasiahnutí v oveľa menšej miere. Preto v 19. storočí, keď Mannheim žil, nachádzal výraznejšie generačné rozdiely najmä v mestách. Podľa neho ľudia z dedinského prostredia tiež patria do určitej generácie, teda zdieľajú rovnakú

BOBONIČOVÁ: Nežná revolúcia z pohľadu dvoch generácií

generačnú pozíciu, ako ľudia v urbanistickom prostredí, no ich generačné povedomie nie je rozvinuté v takej miere, ako u mestských ľudí.

„Ničméně určité historické události- například válka, do níž jsou vtaženy všechny segmenty obyvatelstva- mohou tyto rozdíly stírat a generační senzitivita či generační pout se formuje v širším společenském záběru“ (Marada, 2007).

Pocit súľaležitosti sa formuje práve vo vnútorných konfliktoch generácie. Členovia určitej generácie majú rôzne názory na niektoré problémy. Marada používa príklad, že pre generáciu formovanú vojnou je základnou výzvou zodpovednosť voči národu. No napríklad pre generáciu, ktorá je formovaná v dobe relatívne blahobytu to môže byť zasa problematika ľudských práv. Marada prízvukuje, že príslušníci jednej alebo druhej generácie sa nemusia medzi sebou zhodnúť na konkrétnych politických či ideologických prístupoch k tejto dileme.

Kapitola 4

4.1 Oral history

Jirí Šubrt rozdelil históriu na živú a mŕtvu. Živá história je tá, ktorej účastníci žijú a podieľajú sa na jej reflexii, interpretácii a reinterpretácii. Naopak účastníci mŕtvej histórie už vymreli a takúto históriu možno spoznávať iba z dokumentov či učebníc (Šubrt, 2010). Práve tzv. živá minulosť je objektom oral history.

Oral history je odvetvie historického výskumu, ktoré je založené na spomienkach rozprávaných priamymi účastníkmi. Výsledkom oral history môžu byť aj „dejiny videné zospodu“ alebo „dejiny každodennosti“. Etnológ Jan Vansina upozornil na jav, ktorý sa nazýva floating gap. Tento jav spozoroval pri štúdiu ústne tradovanej histórii, ktorá sa skladá z troch častí – najmladšej, strednej a najstaršej. Najmladšia minulosť je sprevádzaná veľkým množstvom spomienok. Po najmladšej etape nasleduje stredná, z ktorej je veľmi málo informácií, lebo sa v pamäti uchovalo málo spomienok. Stredná etapa tvorí teda akúsi medzeru v spomienkach, ktorá stále plynie, preto sa nazýva floating gap (v preklade-plynúca medzera). Spomienky na najstaršiu dobu sú opäť veľmi dobre uchované v pamäti (Vansina, 1961).

Ako sme už spomínali, ľudská pamäť sa vyznačuje schopnosťou selekcie, teda vytesňovaním určitých spomienok, pričom sa jedná o neúmyselný jav. Avšak zabúdanie môže byť úmyselné i neúmyselné. Sociologička Zuzana Kusá (Kusá, 1995) upozorňuje na niektoré fakty, s ktorými treba pri metóde oral history nevyhntne rátať:

- *selektívnosť pamäti z hľadiska dnešných záumov* – jednotlivci na svoju minulosť nazerú z perspektívy súčasných hodnôt
- *selekcia súkromného, ako historicky nepodstatného* – spomínajúci sa musí rozhodnúť, čo z jeho súkromného života a skúseností má výpovednú historickú hodnotu, pričom zôrazňuje udalosti, ktoré sú podľa neho dôležité

BOBONIČOVÁ: Nežná revolúcia z pohľadu dvoch generácií

- *výber spomienok pod vplyvom dominantnej kolektívnej pamäte* – pamäť jednotlivcov má sklon prispôbovať sa obrazom, ktoré sú tvorené v rámci sociálnych skupín, pričom tie sa neustále menia
- *výber, ako odraz sebaúcty* – v rozprávaní je spomínajúci vystavený hodnoteniu vlastného života, pri životopisnom rozprávaní jednotlivci bilancujú priebeh svojho života i svoje hodnotové rebríčky.

„Všeobecne platí, že každý, kto rozpráva svoj životný príbeh, usiluje sa svoj život podať ako sled udalostí, ktoré ho priviedli do určitej pozície, v ktorej sa spomínajúci sám vidí, resp. chce byť tak v nej videný a vnímaný svojím okolím“ (Vrzgulová, 2009).

Monika Vrzgulová upozorňuje, že pri realizácii výskumov metódou oral history a pri skúmaní fungovania pamäte je dôležitá otázka skresľovania spomienok. Ak sa nejedná o zámerné zahmlievanie, toto skresľovanie môže byť výsledkom už spomínaného posudzovania minulosti z perspektívy súčasnosti alebo znalosťami javov, ktoré nasledovali po udalosti, na ktoré narátor spomína. Nie je vylúčené ani egocentrické skresľovanie, keď ide spomínajúcemu o lepšie vykreslenie seba samého (Vrzgulová, 2009).

4.2 Výskum

Pri formulácii predpokladu práce sme vychádzali z poznatkov, ktoré sme v spoločnosti odsledovali a veľmi výrazne sa potvrdili aj v predchádzajúcom výskume tejto problematiky. Predpokladali sme, že staršia generácia bude vo väčšej miere hodnotiť komunizmus pozitívnejšie, ako ich potomkovia, ktorých vek sa v čase revolúcie pohyboval okolo 20 rokov života. Náš výskum mal ilustrovať tento predpoklad. Jeho cieľom je poukázať na odlišné vnímanie revolúcie, komunistického režimu a zmien, ktoré po jeho páde nasledovali. Jedná sa o výskum kvalitatívny, nie kvantitatívny.

Výskum prebiehal metódou oral history, podľa jej pravidiel. Výskum bol uskutočnený na príslušníkoch jednej rodiny, ktorých sme vopred vytypovali ako najvhodnejších kandidátov, pričom ide len o ilustratívnu vzorku. Kritériom na ich výber bol hlavne jasne formulovaný názor, ktorý sme spozorovali počas bežného života. Ďalej to

BOBONIČOVÁ: Nežná revolúcia z pohľadu dvoch generácií

bola príslušnosť ku generáciám, jasné prezentovanie názorov a ich ochota podeliť sa o svoje názory. Kladené otázky boli formulované tak, aby mali neutrálny charakter, aby nenavádzali spomínajúcich na konkrétnu odpoveď. Dotazovateľ kládol dôraz na to, aby subjekty sami rozprávali o svojich názoroch a pocitoch a neboli obmedzovaní konkrétnou stručnou otázkou. Tento zámer sa podaril a dotazovaní samovoľne rozprávali o tom, čo oni sami považovali a považujú za dôležité.

4.2.1 Skúmaná vzorka

Počas zaznamenaných rozhovor sa nám medzi subjektmi podarilo definovať dve generácie – prvú, formovanú rokom 1989. Príslušník tejto generácie sa vzťahoval k ideálom Nežnej revolúcie a kľúčovým požiadavkám jej predstaviteľov. Jeho pohľad na komunistický režim v Československu môžeme označiť ako disidentský, teda ostré kritizovanie všetkého, čo s komunizmom súvisí. Druhú generáciu v našich rozhovoroch predstavovala osoba, ktorú sme definovali ako príslušníčku generácie ovplyvnenú komunizmom, teda ju vo výskume budeme označovať ako generáciu '48. Spomínajúca je vo veľkej miere ovplyvnený tým, že celý aktívny život prežil v komunizme. Zastáva pozíciu, v ktorej háji komunistický režim, hoci vidí aj jeho chyby, no nedokáže sa identifikovať s oficiálnou pamäťou, ktorú súčasná spoločnosť prezentuje. Pôvodne sme túto dotazovanú osobu v našom predpoklade považovali za generáciu ovplyvnenú rokom 1968 a udalosťami s ním spojenými, no rozhovor s ňou tento predpoklad vyvrátil.

Predstaviteľom generácie formovanej rokom 1989 je v súčasnosti 44-ročný muž, Roman Bobonič. V novembri 1989 mal 22 rokov, pracoval v závode na pozícii robotník. Pochádza z rodiny robotníka a zdravotnej sestry, pričom jeho starým rodičom z matkinej strany bol v procese kolektivizácie zoštatnený majetok. Počas revolúcie bol ženatý, mal jedno dieťa, v čase revolúcie bola jeho manželka tehotná s druhým dieťaťom. Táto osoba je v rozhovore označovaná ako Generácia '89.

Príslušníčkou generácie tvarovanej komunizmom je Mária Uškrťová, ktorá má v súčasnosti 63 rokov a počas revolúcie mala 41 rokov. Povoláním bola úradníčka

BOBONIČOVÁ: Nežná revolúcia z pohľadu dvoch generácií

v závode na spracovanie dreva. Je vydatá, v čase revolúcie mala dve dospelé deti, z toho jedno študovalo na univerzite, druhé bolo už osamostatnené, tretie dieťa bolo školopovinné. Pochádza z rodiny robotníka a ženy v domácnosti. Táto osoba je označovaná ako Generácia '48.

Obaja dotazovaní pochádzajú z malej dediny nachádzajúcej sa na strednom Slovensku. Ani jeden z nich nebol nikdy politicky aktívny a nebol členom žiadnej politickej strany, rovnako ako aj ich najbližšia rodina.

4.2.2 Výskumná časť práce

Na začiatku výskumu sme položili subjektom otázku, čo považujú za najdôležitejšie z toho, čo im štát poskytuje alebo pre nich robí. Z tejto otázky jasne vyplynulo, ktoré hodnoty sú pre tieto osoby podstatné, ba priam najdôležitejšie v ich ponímaní. Vďaka ich odpovediam na túto otázku sme dokázali určiť, kto je príslušníkom ktorej generácie.

Čo je pre teba ako občana/občianku najdôležitejšie z toho, čo štát pre teba robí?

Generácia '89: V súčasnosti už len to, že poskytuje slobodu, teda každý môže robiť to, čo chce. Počas komunizmu sme nemohli robiť, čo sme chceli. No náš štát nám neposkytuje žiadne záruky, čo nie je dobré.

Generácia '48: Sociálne zabezpečenie a ochrana môjho života.

Z ich odpovedí môžeme vyčítať, že obaja sú ovplyvnení udalosťami alebo obdobím, ktoré tvarovali ich pohľad a hodnoty. Pre príslušníka generácie '89 je najdôležitejšia sloboda, rovnako ako pre aktérov Nežnej revolúcie, pre ktorých bola sloboda jednou z hlavných požiadaviek, teda možnosť cestovať a nebyť obmedzovaný štátom. V generácii '48 jasne badať potrebu sociálneho zabezpečenia a istoty, ktorú štát svojim občanom v komunizme zabezpečoval. Predstavitelia tejto generačnej skupiny sa

BOBONIČOVÁ: Nežná revolúcia z pohľadu dvoch generácií

narodili do obdobia sociálnych istôt komunistického režimu, no keď komunistický režim padol, sociálne istoty už neboli takou istotou.

V odpovediach na nasledovnú otázku mali subjekty zhodnotiť zmenu spoločnosti. Touto otázkou sme sa snažili potvrdiť prieskum verejnej mienky, ktorý v roku 2007 pri príležitosti 18. výročia Nežnej revolúcie urobila Agentúra Focus. Otázka znela: *"Približne o mesiac si pripomenieme 18. výročie novembrovej revolúcie z roku 1989. Ako sa s odstupom času pozeráte na spoločenskú zmenu, ku ktorej pred 18 rokmi došlo? Túto zmenu hodnotíte rozhodne kladne, skôr kladne, skôr záporne, rozhodne záporne? "*

Odpoveď „rozhodne kladne“ v percentách predstavovala 14,70%, „skôr kladne“ 44,30. Odpoveď „skôr záporne“ vyjadriilo 21,80% výskumnej vzorky, 10% odpovedalo „rozhodne záporne“ a 9,20% opýtaných nevedelo na otázku odpovedať (príloha č.1).

Naša otázka však smerovala k potvrdeniu nasledujúcich údajov zistených pri prieskume a to záporné hodnotenie zmeny, ktorá nastala po Nežnej revolúcii. Podľa daného prieskumu najzápornejšie ju hodnotia ľudia vo veku 60 rokov a viac, a to až 58 % z nich, takže viac než polovica opýtaných. 45% opýtaných vo veku 55-59 rokov ju hodnotia ako zápornú zmenu a nakoniec 38% opýtaných vo veku 45-54 ju taktiež hodnotili ako zápornú (príloha č.2).

Sociológ Martin Slosiarik z agentúry Focus, ktorá daný prieskum robila vysvetľuje, že Nežnú revolúciu záporne hodnotia najmä starší ľudia, dôchodcovia, nezamestnaní a ľudia s nižším príjmom a vzdelaním (Laciková, 2008).

"Veľa počívajú na slová sociálne istoty a práva, zmenou utrpeli a majú pocit, že v súčasnosti je doba taká, že každý sa musí starať sám o seba a nikto sa nestará o nich" (Slosiarik, 2008).

Naopak, najkladnejšie hodnotia porevolučné zmeny, pričom 71% respondentov vo veku 25-34 rokov hodnotí tieto zmeny kladne. 68% opýtaných vo veku 18-24 rokov ich tiež hodnotí kladne a nakoniec vo veku 35-44 rokov je to 65 % opýtaných (príloha č. 3). Podľa Slosiarika hodnotia ponovembrové zmeny pozitívne hlavne mladší ľudia, ktorí majú vyšší príjem a vzdelanie, vo väčšine podnikatelia. Slosiarik týchto ľudí ich nazýva víťazmi zmeny (Laciková, 2008).

BOBONIČOVÁ: Nežná revolúcia z pohľadu dvoch generácií

"Sú to ľudia v ekonomicky aktívnom veku, ktorí môžu najviac využiť možnosti slobodne cestovať a kariérne rásť" (Slosiarik, 2008).

Náš výskum tiež ilustruje tento rozdiel v hodnotení zmien, ktoré nastali po novembri 1989.

Ako sa zmenil život spoločnosti po revolúcii?

Generácia '48: *To ťažko povedať, lebo niektorí hovoria, že teraz je dobre, iní, že vtedy bolo dobre. No podľa mňa bola v socializme lepšia spoločnosť ako je tá terajšia. Ľudia boli sociálne zabezpečení, mali istú prácu. Hovorí sa, že teraz nemôžu všetci pracovať, lebo nemajú čo robiť a v práci by sa len ulievali. Ale aj teraz majú niektorí také zamestnanie, že stíhajú sa aj ulievať, aj kraďnúť. Samozrejme, že sa to dialo aj v komunizme. Ale dobré bolo to, že normálni ľudia, ako ja, mali sociálne istoty. Dnes sú veľmi veľké rozdiely medzi ľuďmi. Sú veľmi bohatí ľudia a na druhej strane veľmi chudobní, ktorí nemajú ani na živobytie. V komunizme tiež boli rozdiely, ale nie také obrovské. Samozrejme, že tí na vedúcich pozíciách mali vyšší plat, ale aj bežní ľudia, ako sme my si mohli dovoliť, čo chceli.*

Generácia '89: *Išlo to k lepšiemu, pretože vtedy sme nemohli robiť, čo sme chceli. Zo všetkých strán sme boli brzdení, a keď niekto vybočil z radu, tak hneď po ňom išli, že ako je to možné, že vybočil a bol z toho problém. Každý mal napríklad mať embéčku (poz. auto značky Škoda) a bývať v činžiaku. Ako náhle mal niekto niečo navyše, už bol podozrivý. Už sa ho pýtali, ako je to možné, čo to má znamenať a prečo to má, a za čo to má. Áno, život sa zmenil k lepšiemu. Vtedy napríklad neexistovalo, že by mi išlo dieťa do Anglicka pracovať.*

Takže po páde komunizmu mohli podľa teba jednotlivci rozvíjať svoju jedinečnosť?

Generácia '89: *Áno, relatívne mohli uplatniť, čo v nich je. Druhá vec je rozkrádanie a privatizácia, ktoré sa v našom štáte rozmohli po revolúcii.*

Predstaviiteľka generácie formovanej komunizmom opäť zdôrazňuje dôležitosť ekonomického zabezpečenia a istoty, ktoré komunizmus zabezpečoval. Uvedomuje si, že existujú v spoločnosti aj iné pohľady na toto obdobie, pretože hneď v úvode spomenula, že

BOBONIČOVÁ: Nežná revolúcia z pohľadu dvoch generácií

je ťažké zhodnotiť život v komunizme všeobecne, no zároveň ukazuje, že ona má jasne vyhradený názor. Príslušník generácie formovanej rokom 1989 opäť zdôrazňuje dôležitosť slobody, možnosť, že každý môže robiť čo chce. Naša výskumná vzorka teda efektívne ilustrovala už existujúci kvantitatívny výskum verejnej mienky.

Ďalej sme pokračovali otázkou smerovanou konkrétne na osobu odpovedajúceho. Pýtali sme sa na zmeny v jeho/jej živote po revolúcii.

Ako sa zmenil konkrétne tvoj život po revolúcii?

Generácia '89: Mojim deťom sa zmenil, nie mne. My sme protestovali za naše deti, nie za seba. Čo už len my zmeníme? My sme najhoršia generácia, pretože nás zastihol koniec komunizmu a začiatok novej éry, čiže jazyky nevieme, nemáme sa kde uplatniť, 40-50 roční ľudia sa nechytajú. Naše deti sa majú lepšie.

Historik Miroslav Vaněk uvádza skúsenosť, že keď robil výskumné projekty s ľuďmi, ktorí spomínali na dobu normalizácie, chceli ich rozprávanie spojiť s určitými historickými medzníkmi, no nebolo to možné. V rozprávaní tých ľudí sa žiadne historicky významné udalosti či dátumy nevyskytovali. Podľa Vaněka ľudia hodnotia život podľa jedného jediného historického medzníku, a to podľa roku 1989. Hodnotia svoj život podľa toho, čo bolo pred týmto rokom a čo bolo po ňom. Rovnako náš skúmaný objekt ostro vymedzuje obdobie v komunizme, teda pred rokom 1989 a obdobie po revolúcii (Vaněk, 2011).

Generácia '48: Ja som bola obyčajná úradníčka, môj muž bol zamestnanec železníc, boli sme úplne obyčajní normálni ľudia. My sme si mohli dovoliť za komunizmu postaviť dom, keby sme chceli, mohli sme ísť každý rok na dovolenku, naše deti mohli študovať. Napriek tomu, že nebola náboženská sloboda, ja som chodila do kostola rovnako ako chodím aj teraz a deti mohli študovať čo chceli, a nikdy som v žiadnej politickej strane nebola. Život po revolúcii sa mi k horšiemu nezmenil, ale aj tak sa mi lepšie žilo za socializmu.

V odpovediach predstaviteľa generácie 1989 môžeme vidieť očakávanie, že zmeny po Nežnej revolúcii budú mať výsledok v budúcnosti. Zároveň dáva najavo svoje sklamanie z toho, že svoje vzdelanie získal v komunizme, kde jeho schopnosti a ich uplatnenie boli oklieštené a keď nastali demokratické zmeny, už svoje schopnosti nebol

BOBONIČOVÁ: Nežná revolúcia z pohľadu dvoch generácií

schopný uplatniť. Príslušníka generačnej skupiny tvarovanej komunizmom približuje situáciu, v ktorej žila, ukazuje, že viedla naplnený život. Už sme spomínali, že Michal Pullman upozornil na to, že ľudia v komunizme nežili vyprázdnené životy (Pullman, 2011). Väčšina obyvateľov sa osobne nikdy nestretla s policajtmí alebo ostnatým drôtom, pretože sa o režim jednoducho nezaujímali. Žili si svoje životy, napĺňali hodnoty, ktoré boli pre nich prvoradé.

Obdobie normalizácie, teda 70. a 80. roky sú často označované ako čas bez času, ako akési monolitné obdobie, ktoré sa nevyvíjalo. Vaněk však upozorňuje na skutočnosť, že z pohľadu obyčajných ľudí sa toto obdobie vyvíjalo, a to podľa ich vlastných životov.

„Takže bych nesouhlasil, že to je období „bez dějin“. Ti lidé žili, nepřestali dýchat, rodit děti, nepřestaly se vytvářet nějaké hodnoty“ (Vaněk, 2011).

Nasledujúca odpoveď predstaviteľky generácie 1948 výstižne potvrdzuje túto tézu.

Ako si prežívala rok 1968 a okupáciu ruskými vojskami?

Generácia '48: Ja som bola vo vysokom štádiu tehotenstva a čakal ma pôrod. Mala som hrozný strach, aby sa to nezvrhlo do nejakej občianskej vojny alebo konfliktu, a preto som sa bála, že kde budem rodiť. Ja som mala strach o môj život a život môjho dieťaťa, ktoré sa narodilo desať dní po okupácii! Spoločnosť a jej budúcnosť ma vtedy vôbec nezaujímali. O rok som mala ďalšie dieťa, stávali sme dom, chodila som do roboty, starala som sa o záhradu, takže som nemala čas zaoberať sa nejakými Rusmi. My ako dedinskí ľudia sme okupáciu nijako extra nepocítovali. V mestách to určite inak vnímali ako my na dedinách. Podľa mňa nám tí ruskí vojaci nerobili zle, udomácnili sa tu, spriatelili sa s ľuďmi, takže som ich ani nevnímala.

V nasledujúcich otázkach sa opäť vraciame k životu v komunizme z pohľadu subjektov nášho výskumu. Poukazujú na pozitíva komunistického režimu, ktoré vtedy vnímali alebo ich vnímajú spätne a zároveň však zdôrazňujú aj jeho záporné stránky.

BOBONIČOVÁ: Nežná revolúcia z pohľadu dvoch generácií

Čo považuješ za najhoršie a za najlepšie na komunistickom režime?

Generácia '89: *Že nám upierali slobodu, to bolo najhoršie.*

Generácia '48: *Najlepšie bolo, že sme mali sociálne istoty. Bol to celkom iný život, ako je teraz.*

Ako vyzeral život v komunizme?

Generácia '48: *Je pravda, že toľko tovaru, koľko je teraz, vtedy nebolo. Ale čo sme mali, tak to boli kvalitné slovenské výrobky. Keď som si kúpila drahý kabát, vedela som, že mi dlho vydrží. Teraz tovar zháňať netreba, ale normálne si niečo kúpim, napríklad drahý kabát, po roku ho môžem vyhodiť, lebo je nekvalitný. Všetky výrobky boli kvalitnejšie, aj čo sa týka potravín, tie boli prísne kontrolované. Napríklad na Slovensku bola najlepšia kontrola, čo sa týka potravinárskeho priemyslu. A kto chcel, ten mohol aj cestovať. Dostal víza a ak nebol proti vtedajšej politike, mohol ísť. Kto bol proti socializmu, mal rodinu v zahraničí alebo bol podozrivý, toho nepustili. Existovali rodiny, ktorým režim ublížil a prenasledoval ich, napríklad keď mali v rodine farmárov. Vedeli sme, že v Jáchymove je najhoršia basa, že tam väzni museli ťažko pracovať a tam zatvárajú politických väzňov. Ale nevedeli sme, čo urobili a prečo ich zavreli.*

U predstaviteľky tejto generačnej skupiny je badať sklon ku generalizovaniu. Je presvedčená, že keď ona a jej rodina nemala problémy pri cestovaní, nemal ich nikto. Zaujímavosťou je, že príslušník generácie tvorenej rokom 1989 poukazuje na fakt rozkrádania spoločného majetku, rovnako ako antropológ Ladislav Hollý. Hollý považuje rozkrádanie majetku a všeobecné schvaľovanie tohto javu za jednu z hlavných črt spoločnosti (Hollý, 2010). Objekt tiež upozorňuje na korupciu, ktorá bola v čase komunizmu rošírená vo veľkej miere.

Generácia '89: *Boli tu sociálne istoty. Neexistovalo právo na zamestnanie, ale povinnosť byť zamestnaný. Vtedy sa proste muselo pracovať. Či sa robilo, alebo nerobilo, ale do práce sa chodiť muselo. Na jednej strane bolo dobré, že ľudia mali prácu. Ale na druhej strane, 80 % pracovného času si aj tak každý robil pre seba. Pracovalo sa na tom, čo sa z fabriky zoberie domov, či už zábradlie alebo čokoľvek, všetko čo človek doma potreboval, to si vzal z práce. Pre našich rodičov to bolo dobre, lebo čo potrebovali, to si zobrali*

BOBONIČOVÁ: Nežná revolúcia z pohľadu dvoch generácií

a mali sa dobre. Každý si postavil obrovský dom, lebo to mal v podstate zadarmo, keď všetko nakradol. Teraz je zúfalý, lebo ho musí udržiavať za vlastné peniaze, ktoré vlastne ani nemá. Už vtedy stál kilometer asfaltovej cesty milión. Keď sa u nás na dedine asfaltovala cesta, každý dal cestárom po fľaške pálenky a odrazu mal každý v dedine vyasfaltovaný dvor. A úplne bez problémov. Človek si v práci urobil, čo potreboval, pokradol a cez víkend si to inštaloval na dom. Pre jednotlivcov to bolo výhodné, ale pre spoločnosť bolo takéto rozkrádanie zlé, lebo keď budeme stále a stále z niečoho odkrajovať, nakoniec aj tak raz prídeme na koniec.

V prvej kapitole sme poukázali na vyjadrenie Milana Šimečku, ktorý tvrdil, že existovali dva svety. Jedným bol skutočný život obyvateľov, pričom druhý svet bol umelý svet politiky. Politici a KSČ síce hlásali heslá, podľa ktorých spoločnosť akoby budovala socializmus, akoby sa zvyšovala životná úroveň, no Šimečka upozorňuje, že v spoločnosti prevládali úplne iné záujmy ako budovať socialistickú vlasť. Príslušník generácie 1989 na to poukázal už v predchádzajúcej odpovedi a v nasledujúcej otázke doplnil svoj pohľad na heslá, ktoré boli hlásané.

Žilo sa podľa hesiel, ktoré boli hlásané?

Generácia '89: Všetci vedeli, ako to v skutočnosti je. Len heslá hlásali niečo úplne iné. V robote si každý nakradol, čo potreboval a na zjazde potom tlieskal komunistom. Celé to bolo len taká fikcia, pretváрка. My budujeme socializmus, ale každý si žil vlastný život. Hlásalo sa, že so Sovietskym zväzom na večné časy a nikdy inak, a keď niekto išiel do Ruska tam len oči otváral, lebo tí boli dvesto rokov za nami. Za socializmu ten rozvoj nešiel veľmi dopredu. Moja mama robila sestričku u lekára. Keď som tam chodil ako chlapec, mali tam ešte z vojny držiak na nástroje. Ale aj keď som tam chodil už ako dospelý, stále ho tam mali, ten istý. Vybavenie tam mali stále to isté. Nič sa neobnovovalo, za tridsať rokov sa vlastne nič nezmenilo. Síce vybavenie bolo, ale bolo zastarané a neobnovovalo sa. Všetko fungovalo len silou vôle. Komunisti hovorili o špičkovom zdravotníctve, ale skutočnosť bola iná. Videl som to aj v iných mestách, nie iba u nás v malom meste. Štát už nefungoval, na nič neboli peniaze. Komunisti len rozprávali, ako sa všetko zlepšovalo, ale všetko išlo len zo zotrvačnosti. Režim už musel padnúť, všetko sa mýňalo, už nebol tovar. Vznikli veksláci, lebo ľudia chceli niečo iné, ako ponúkal režim.

BOBONIČOVÁ: Nežná revolúcia z pohľadu dvoch generácií

Mamy nám doma šili oblečenie, aby sme sa aspoň trochu odlišili od ostatných, pretože v závodoch vyrobili tisíc rovnakých šiat. Spoločnosť bola taká uniformovaná, to teraz nie je. Všetci boli rovnakí, hlavne aby nevystupovali z radu. A tí čo z radu vystúpili, tých zavreli.

Historik Jaroslav Cuhra upozorňuje na špecifikum socialistických systémov a to, že v nich nie je nikto mimo tohto režimu. Pretože socialistický režim zrušil súkromné podnikanie, cez zamestnanecký pomer sa každý jeden občan stáva súčasťou systému. Občan pri nástupe do zamestnania musí vyplniť kádrový posudok. Podľa Cuhru je kľúčové, že občan to robí na pokyn komunistickej strany, ktorá tento systém riadi.

„A moc komunistické strany se pak odvozuje právě od toho, že drtivá většina obyvatel je čímsi donucena plnit její pokyny. Přitom to není legitimní, není o nic opřeno, že KSCĚ může nařídít, abyste vyplnili kádrový dotazník, ale ona to prostě nařídít může“ (Cuhra, 2011).

Pullman pripomína, že pojem režim je zaužívaný pre synonymum nejakého usporiadania, zriadenia. Avšak nie je isté, kto je tento režim. Kto tvorí tento režim? Dokážeme povedať, kto bol disent, sme schopní ho vymedziť.

„Ale pokud si představíme, kdo nebo co to je ten režim, lze to zodpovědět velice těžko. Je to člen strany? Vrcholný člen strany? Nebo je to ten dělník či snad i ten ekologický aktivista z ČSOP?“ (Pullman, 2011).

V odpovedi na nasledujúcu otázku predstaviteľ generácie '89 taktiež používa pojem režim bez hlbších implikácií, bez definície kto režim tvoril.

Odporoval si režimu?

Generácia '89: Chcel som, plánoval som ujsť cez Juhosláviu do Talianska. Ale keďže som mal pred vojnou (pozn. povinná vojenská služba), úrady mi nedovolili ísť na zájazd do Juhoslávie. To bola cesta, ako sa utekalo do západného sveta. Ten režim bol chorý, ved' na vojne sa strieľalo do vlastných ľudí! Do vlastných ľudí, ktorí chceli ujsť! Keby tu bolo dobre, tak by nikto neutekal. Ale asi tu teda nebolo dobre, keď ľudia utekali. A keď ich vojak na hranici zastrelil, ešte za to dostal hodinky ako odmenu a trojdňový opušťák. Odmenu za to, že zastrelil vlastného spoluobčana!

BOBONIČOVÁ: Nežná revolúcia z pohľadu dvoch generácií

Nasledujúcou otázkou sme chceli poukázať na problém, ktorý opísal Gál, Pullman i Hollý a to, že bežní občania sa o disent vôbec nezaujímalí alebo sa s ním vôbec nedokázali identifikovať. Tento predpoklad dokazujú aj odpovede našich výskumných objektov.

Ako si vnímal/a disidentov?

Generácia '89: *To boli tí ľudia, ktorí videli rozdiel, že ako žijú ľudia na západe a ako sme žili my tu. Ale to boli skôr živly ako disidenti. Napríklad Havel, napísal nejakú hru a okamžite sa do neho obuli komunisti, že je disident. Disidenti nijako špeciálne nebojovali proti režimu, skôr išli proti ich ideológii. Nikto z disidentov nevystúpil na žiadnom námestí a nekričal, aby ľudia zvrhli komunizmus, nikto z nich nikdy verejne nevystúpil s protisocialistickými rečami. Ale veď vlastne ani nemohol, lebo by ho hneď zavreli.*

Generácia '48: *Prečo sme o týchto ľuďoch vôbec nevedeli? Prečo sme nevedeli, že takí ľudia vôbec existujú? Možno že v Prahe alebo tých veľkých mestách to vedeli, ale ja som o nich nikde nepočula. Ja osobne a ani nikto v mojom okolí až do revolúcie nevedel, kto je nejaký Havel.*

Ďalšie otázky sme opäť smerovali na revolučné prípadne porevolučné obdobie.

Veril si počas revolúcie, že by naozaj mohol padnúť komunizmus?

Generácia '89: *Samozrejme, my sme očakávali, že bude ako na západe. Každý čakal, že bude lepšie. Jasné, že som veril, že komunizmus padne, lebo už nefungoval. Už to bolo tak na hrane, že to muselo padnúť. Alebo sa musel zaviesť nejaký iný systém, no zatiaľ ľudstvo nevymyslelo nič lepšie ako kapitalizmus. Spelo to len k tomu, že sa ten režim nejako zvrtné. Ale ľudia sú z toho sklamaní, veď aj ja osobne som sklamaný, akým smerom sa to vydalo. Na západe sa kapitalizmus formoval možno dvesto rokov, veľmi pomaly, postupne. Ale u nás sa chce každý stať milionárom za päť minút. My sme čakali, že ľudia budú po revolúcii rovnejší.*

BOBONIČOVÁ: Nežná revolúcia z pohľadu dvoch generácií

Si spokojný/á s vývojom po revolúcii?

Generácia '89: *Jasné, že nie. Kto by bol spokojný? Všetci vidíme, čo sa tu deje. Každý chce zasa len čo najviac nakradnúť.*

Fedor Gál zdôvodňuje sklamanie z revolúcie takto: „Podľa môjho názoru to je normálne, po dlhej nehybnosti, po chorom klúde, naraz sme všetci v pohybe, nenaučení na pohyb. Naraz zisťujeme, že o svoje právo na spokojný život musíme bojovať, že nepríde darom. A zisťujeme, že tento boj nebude jednoduchý“ (Gál, Letová správa OK 89-90, 2009).

Generácia '48: *Nie, nie som. Na Slovensku ešte nie sme takí uvedomelí národ, pretože do vedenia nášho štátu sa dostávajú ľudia, ktorí nemajú žiadne skúsenosti. Vidno to na voľbách, každé štyri roky sa tu striedajú vlády a čo jedna uzákoní, to druhá zruší a stále dookola. Politici vôbec nerobia dlhodobé rozhodnutia, všetky sú len krátkodobé. A väčšina tých, ktorí sú teraz bohatí sa k peniazom dostali len podvodmi a špekuláciami. Tých, ktorí zbohatli čestne je veľmi málo. V starých kapitalistických krajinách je to inak, tí čo sú bohatí bohatli celé generácie poctivou prácou. Na Slovensku sa bohatne z večera do rána.*

Ďalšou otázkou sme smerovali k zadefinovaniu perspektívy, akou na revolúciu nazeral príslušník generácie '89. Z jeho odpovede sme sa snažili vyčítať, ktorý zo štyroch literárnych žánrov definovaných Krapfom prevláda v jeho ponímaní revolúcie.

Prečo si išiel/išla protestovať?

Generácia '48: *Ja som sa protestov nezúčastnila, u nás v dedine ani žiadne neboli.*

Generácia '89: *To bola taká davová psychóza, každý už mal komunistov dosť. Vtedy sa nekupovalo, vtedy sa všetko zháňalo. Ak sme niečo chceli, museli sme niečo dať, korupcia a uplácanie boli na dennom poriadku. V každej fabrike, alebo teda v štátnom závode, sa utvorilo VPN a všetci sme išli na námestie. Tak išli v Bratislave, tak išli v Prahe, tak potom išli všetci. Pred fabrikou mi dali do ruky plagát s nápisom Prepustite politických väzňov. Na námestí sme si trochu zakričali, ale bola zima, tak sme potom išli na víno. Demonštrácie boli davovou psychózou, ale každý už mal toho dosť. No nikto si*

BOBONIČOVÁ: Nežná revolúcia z pohľadu dvoch generácií

nepredstavoval, že to takto dopadne. Všetci vysokopostavení komunisti ostali v politike, všetko rozkradli, sprivatizovali a obyčajní ľudia zasa nič nemajú.

Predstavitel' generácie '89 pripodobňuje revolúciu k davovej psychóze. Tento prístup môžeme priradiť k perspektíve romantického príbehu, kde ľudia boli odhodlaní robiť mimoriadne činy, keď im boli predložené informácie o bezdôvodnom násilí polície, o úprimnosti a nevinnosti protestujúcich. Ľudia túžili konať hrdinsky a potlačiť vládu násilia. Ďalšou perspektívou, ktorú môžeme z odpovedí nášho subjektu vypožorovať, je tragédia. Pripomína, že predstavitelia komunizmu aj naďalej zostali vo vedúcich pozíciách štátu a teda neboli splnené základné požiadavky revolúcie.

Prečo sa komunizmus podľa tvojho názoru v Československu tak dlho udržal?

Generácia '89: Počas revolúcie ľudia nevedeli, čo od toho čakať. Nevedelo sa, čo bude. Či sa komunisti vrátia, či nevrátia. Keď sa to zvrhlo, všetci sa báli. Poznali režim, poznalo sa ako funguje, že sused udal suseda. Nikto nevedel, ako sa to vyvinie. Na jednej strane bola eufória, ale na druhej strane bola neistota, pretože nikto nevedel, či sa to o týždeň nevráti naspäť. Stávali sa tam také situácie, že jeden deň vyšetrovali niekoho a polícii a na druhý deň ich stretol štrngat' s kľúčmi.

Generácia '48: Vedeli sme, že raz to musí padnúť, lebo sa režim vyčerpá. Ale nevedeli sme, že v akom rozsahu. Nečakali sme, že to príde tak zrazu, zo dňa na deň. Dva mesiace predtým sme boli v Česku na dovolenke a nič nenasvedčovalo, že by mal režim padnúť, všetko bolo super. Odrazu sa to v novembri zomlelo a ja som tým bola zaskočená.

Ako vyzerali revolučné dni?

Generácia '89: Chodili sme do práce, fabrika normálne fungovala. Nejakto nás to nezasiahlo, tuším v piatok sme išli na námestie. Keď sme tie udalosti videli v televízii, mysleli sme si, že konečne aj u nás bude ako na západe. Boli sme nadšení, že sa to zmení. Že ľudia si budú konečne rovnejší. Moje nadšenie vyprchalo asi po desiatich rokoch, keď som videl, že všetci politici sa len hádajú a nič nerobia. Môj názor je, že musí jedna

BOBONIČOVÁ: Nežná revolúcia z pohľadu dvoch generácií

generácia vymrieť, aby sa to zmenilo k lepšiemu. Pretože aj teraz sú vo vláde ešte stále tí starí komunisti.

Generácia '48: V televízore sme videli, že všetci štrngali kľúčmi, tešili sa, lebo si mysleli, že hneď po revolúcie sa budeme mať ako v nebi. No ale stal sa pravý opak, hneď sa malo utvoriť nové vedenie, ale hneď tam podosádzali ľudí, ktorí nemali skúsenosti a každý niečo chcel, a škriepili sa medzi sebou. V televízii ukazovali ako sa ľudia rýchlo menili na vedúcich postaveniach. Ja som neprotestovala. Chceli to študenti. Čo chceli, to dosiahli a či sa majú lepšie, to musia povedať oni.

V odpovediach príslušník generácie '89 opäť hovorí o eufórii, ktorá zavládla počas revolučných dní, teda prezentuje romantický pohľad. Nepriamo hovorí o vzniku nového spravodlivého spoločenstva, kde si ľudia budú rovni. No zároveň vyjadruje nespokojnosť so zmenami, ktoré po revolúcii nastali, prípadne ani nenastali. Opäť zdôrazňuje, že predstavitelia komunizmu sú v politike neustále prítomní a teda jeho pohľad na porevolučné zmeny je tragický. Predstaviiteľka generácie '48 zodpovednosť za revolúciu pripisuje študentom, ktorí podľa jej názoru požadovali zmeny. Poukazuje na ich eufóriu a nadšenie, ktoré bolo sprevádzané predstavou vzniku nového spoločenstva, ktoré bude ekonomicky na vyspelej úrovni. Taktiež zdôrazňuje nespokojnosť s vývojom po revolúcii, najmä s neschopnosťou politikov.

Záver

Cieľom mojej bakalárskej práce bolo poukázať na problematiku vnímania Nežnej revolúcie a života v období komunistického režimu. Predpoklad práce bol, že príslušníci rôznych generácií môžu vnímať udalosti Novembra 1989 odlišne, a to práve z dôvodu svojej príslušnosti k určitej generačnej skupine.

V prvej kapitole mojej práce som opísala historický vývoj komunistického režimu na území Československa. Tiež stav, v ktorom sa spoločnosť nachádzala počas normalizácie. Poukázala som na dve všeobecne rešpektované črty komunistickej spoločnosti, rozkrádanie verejného majetku a využívanie pracovného času, ktoré boli podľa antropológa Ladislava Hollého považované za nevyhnutnú súčasť života. Za kľúčový faktor stability komunistického režimu autor označuje zameranie sa jednotlivcov na vlastné ekonomické zabezpečenie, ktorého výsledkom bola neexistencia organizovaného odporu voči systému. Tiež som poukázala na situáciu v okolitých štátoch, pretože stav komunistického režimu v nich bol od toho československého veľmi odlišný.

V druhej kapitole som sa zamýšľala, či je pojem revolúcia pre udalosti z novembra 1989 odôvodnený. Na Nežnú revolúciu som aplikovala parametre, ktoré pre revolúcie vyčlenil Anthony Giddens. Podľa Giddensovej teórie bola Nežná revolúcia naozaj revolúciou. V tejto časti práce som vychádzala z knihy *Revolúcia s ľudskou tvárou*, ktorej autorom je historik James Karapf. Na Nežnú revolúciu priniesol nový pohľad, pretože na ňu aplikoval štyri literárne žánre. Pomocou definícií týchto žánrov objasňuje konanie a udalosti, ktoré sa diali buď počas alebo pred revolúciou.

V tretej kapitole som definovala základné pojmy, s ktorými v práci narábam, a to osobná identita, ktorá je dôležitá pre zdôvodnenie identity národnej, pamäť a jej typy – kolektívna pamäť, komunikatívna pamäť a oficiálna pamäť. Ďalej som vymedzila dva druhy vedomia – kognitívne a emocionálne vedomie a tiež generácie. Generácie sú, podľa Karla Mannheima, definované ako sociálne skupiny bez ostro vymedzených hraníc, ktoré by určovali, kto do nich patrí a kto nie a tiež bez hrozby zrušenia skupiny. Generácie sa formujú z určitej skúsenosti, ktorú zdieľa určitá veková skupina. Táto skúsenosť je

BOBONIČOVÁ: Nežná revolúcia z pohľadu dvoch generácií

väčšinou dramatického charakteru, ako sú napríklad výrazné kultúrne či politické zmeny, vojna alebo revolúcia.

Poslednou časťou práce je výskumná časť, v ktorej som sa snažila uplatniť všetky predchádzajúce teoretické poznatky pri analýze výpovedí priamych svedkov udalostí z roku 1989. V začiatku kapitoly som opísala metódu oral history, na základe ktorej výskum prebiehal a zároveň som upozornila na nevýhody, ktoré táto metóda zahŕňa. Nasledoval opis samotnej skúmanej vzorky a ich prostredia, v ktorom vyrastali. Subjekty vzorky tvorili dvaja členovia mojej rodiny. Členov vlastnej rodiny som si vybrala z toho dôvodu, že poznám ich spôsob vyjadrovania, jazyk, ktorým komunikujú, čo je pri metóde oral history nesmierne dôležité. Nemenej dôležitá je dôvera, ktorú musia mať spomínajúci voči dotazovateľovi.

Z odpovedí spomínajúcich som ich definovala ako príslušníkov dvoch generácií. Jedna bola formovaná udalosťami Nežnej revolúcie a jej príslušník sa vzťahoval najmä k hodnotám Nežnej revolúcie, ako napríklad sloboda. Predstaviťku ďalšej generácie sme definovali ako príslušníčku generácie formovanej komunistickým režimom, pričom sa vzťahuje k ideálom tohto režimu, ako napríklad k sociálnym istotám. Na tejto skúmanej kvalitatívnej vzorke som sa snažila ilustrovať Krapflov model štyroch pohľadov na revolúciu a tiež potvrdiť môj predpoklad. Oba ciele sa mi podarilo dosiahnuť. Na spomínajúcich som dokázala aplikovať dva zo štyroch literárnych žánrov, na pozadí ktorých vnímali revolúciu a následné udalosti. Výskumom sa tiež potvrdil môj predpoklad, že skúmané objekty vnímajú revolúciu z perspektívy hodnôt, ktoré sú pre nich dôležité a formovali alebo stále formujú generačnú skupinu, ku ktorej patria.

Bibliografia

ASSMAN, J. (2001). *Kultura a paměť. Písmo, vzpomínka a politická identita v rozvinutých kulturách starověku*. Praha: ARGO.

BARNOVSKÝ, M. (1993). *Na ceste k monopolu moci. Mocenskopolitické zápasy na Slovensku v rokoch 1945-1948*. Bratislava: ARCHA.

BERGER, P. (1991). *Pozvání do sociologie*. Praha: FMO.

BERGER, P., LUCKMANN, T. (1999). *Sociální konstrukce reality. Pojednání o sociologii vědění*. Praha: Centrum pro studium demokracie a kultury.

CUHRA, J., PULLMAN, M., VANĚK M. (6. Apríl 2011). *Historie.cs (eu): Normalizace*. Cit. Apríl 2011. Dostupné na Internetu: www.ct24.cz: <http://www.ct24.cz/>

GÁL, F. (Autor), & Gál, F. (Režisér). (2009). *November 1989 očami slovenských dokumentaristov* [Film].

GÁL, F. (2006). *Verejnost' proti násiliu*. Cit. február 2011. Dostupné na Internetu: www.fedorgal.cz: <http://www.fedorgal.cz/>

GIDDENS, A. (1999). *Sociologie*. Praha : Argo.

HALBWACHS, M. (2010). *Kolektivní paměť*. Praha: SLON.

HAVEL, V. (1990). *Projev prezidenta ČSFR Václava Havla k výročí okupace Československa vojsky pěti zemí Varšavského paktu*. Dostupné na Internetu: <http://www.old.hrad.cz/>

HOLLÝ, L. (2010). *Malý český člověk a skvělý český národ. Národní identita a postkomunistická transformace společnosti*. Praha: SLON.

KRAPFL, J. (2009). *Revolúcia s ľudskou tvárou*. Bratislava: Kalliigram.

BOBONIČOVÁ: Nežná revolúcia z pohľadu dvoch generácií

KUSÁ, Z. (1995). Problém pravdivosti informačných. *Genealogicko-heraldický hlas* , 17-21.

LACIKOVÁ M. (14. november 2008). *hnonline.sk*. Dostupné na Internete: Ponovembrová skepsa nás neopúšťa: <http://hnonline.sk/i>

LUCKAMANN, T. (1986). *Zeit und Identität: Ineren soziale und historische Zeit*. Linz: R. Trauner Verlag.

MARADA, R. (2007). *Karl Mannheim: Sociologie generací*. (J. Šubrt, & H. s. procesů., Ed.) Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o.

MARJÁNKO, B. (dátum neznámy). Cit. Apríl 2011. Dostupné na Internete: 60. léta. Obraz čs. společnosti na začátku tohoto období: <http://www.totalita.cz>

MAYER, F. (2009). *Češi a jejich komunismus. Pamät' a politická identita*. Praha: Argo.

MOLLEROVÁ,S. ,TSCHUGGNALLOVÁ, K., WELZER, H. (2002). *Můj děda nebyl nácek*. Praha: Argo.

NEUMANN, P. (1. Január 1992). Requiem za 17. listopad. (P. Grünthalová, Autor interview)

PERNES, J. (16. Október 2009). *Moderní dějiny* . Cit. 15. apríl 2011. Dostupné na Internete: www.moderni-dejiny.cz: <http://www.moderni-dejiny.cz>

PULLMAN, M. (2011). *Lidé nežili vyprázdnené životy ve stínu všemocného režimu*. Cit. Február 2011. Dostupné na Internete: www.ct24.cz: <http://www.ct24.cz/>

PULLMAN, M. (2011). *Prěstavba a pád komunismu v Československu*. Praha: Scritorivm.

RUPNIK, J. (2002). *Dějiny Komunistické strany Československa. Od počátku do převzetí moci*. Praha: Academia Praha.

RŮŽIČKA, D. (2001). www.totalita.cz. Cit. Marec 2011. Dostupné na Internete: www.totalita.cz: <http://www.totalita.cz>

RYCHLÍK, J. (2002). *Rozpad Československa. Česko-slovenské vztahy 1989-1992*. Bratislava: Academic Press.

BOBONIČOVÁ: Nežná revolúcia z pohľadu dvoch generácií

SUK, J. (2003). *Labyrintem revoluce. Aktéři, zápletky a křižovatky jedné politické krize*. Praha: Prostor.

ŠOLTÉS, P. (Apríl 2009). *Dva novembere*. Cit. Apríl 2011. Dostupné na Internetu: <http://www.impulzrevue.sk/>: <http://www.impulzrevue.sk/>

ŠUBRT, J. (2010). *Historická sociologie*. Kolín: Nezávislé centrum pro studium politiky .

VANSINA, J. (1961). *Oral tradition as history*. Wisconsin: The University of Wisconsin Press.

VLČEK, T. (2001). Cit. Február 2011. Dostupné na Internetu: Sametová revoluce 1989. Historie demonstrací 17. listopadu.: <http://www.totalita.cz>

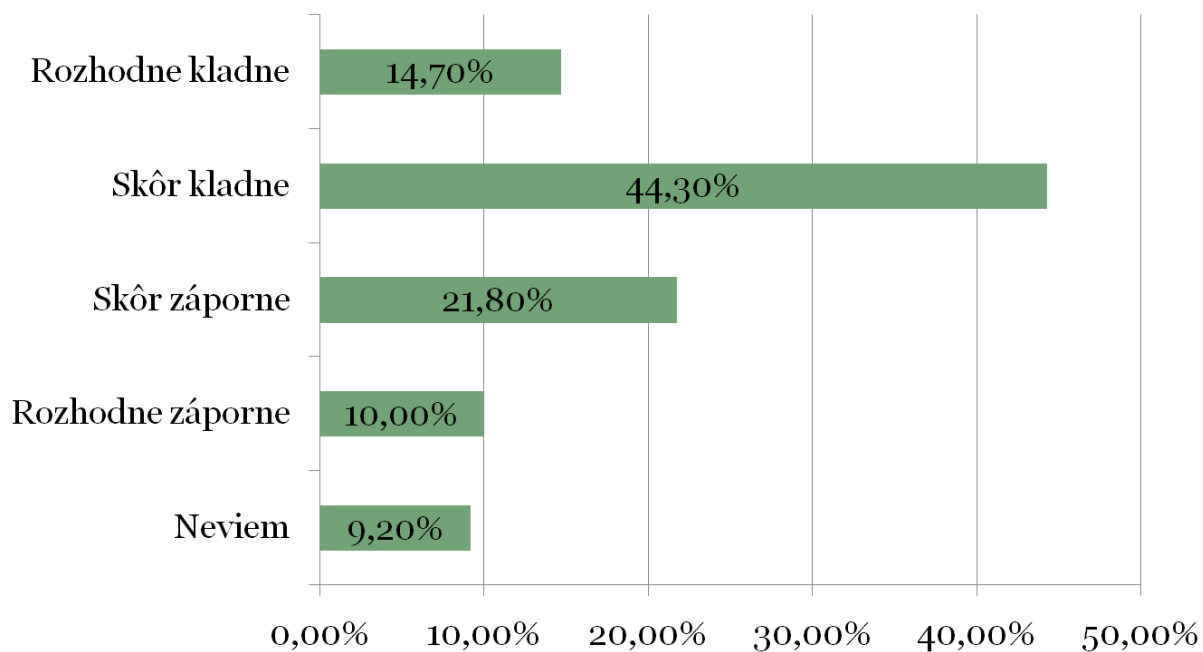
VLČEK T. (2001). www.totalita.cz. Cit. 10. Marec 2011. Dostupné na Internetu: www.totalita.cz: <http://www.totalita.cz>

VRZGULOVÁ, M. (2009). Rok 1968 v pamäti jednej generácie. In S. S. Miroslava Londák, *Rok 1968 a jeho miesto v našich dejinách* (s. 511-528). Bratislava: VEDA.

ZVĚŘINA, P. (datum neznámy). *Jan Palach - živé pochodně*. Cit. apríl 2011. Dostupné na Internetu: www.totalita.cz: <http://www.totalita.cz/>

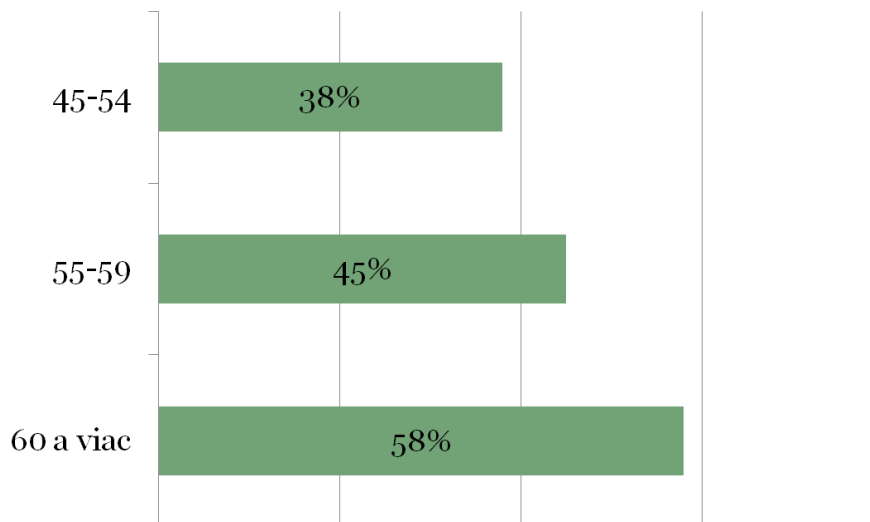
Prílohy

Príloha č. 1

Zdroj: Agentúra FOCUS; Október2007. 1067 respondentov

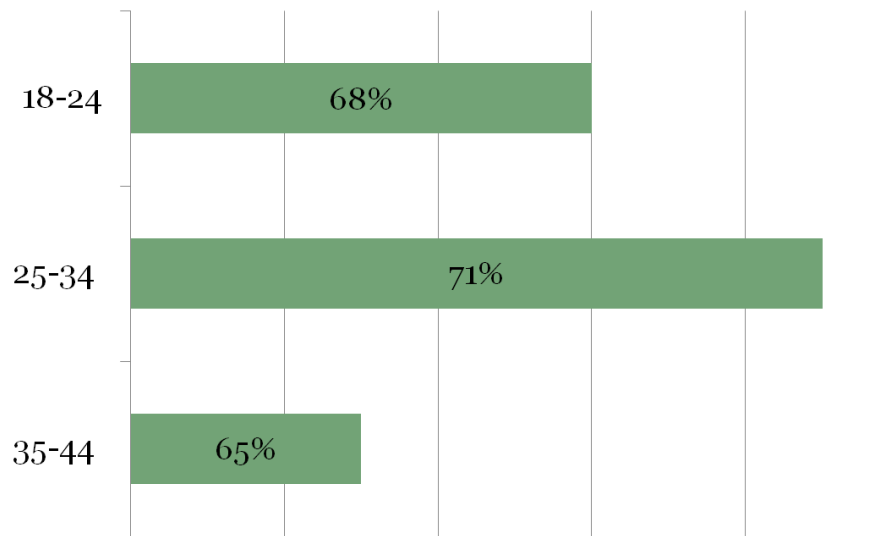
Príloha č.2

Poznámka: V grafe je uvedený iba vyšší podiel respondentov, než je priemer v celom súbore, teda vyšší ako 32%.

Zdroj: Agentúra FOCUS, 2007.

Príloha č. 3

Poznámka :V grafe je uvedený iba vyšší podiel respondentov než je priemer v celom súbore, teda vyšší ako 59 %.

Zdroj: Agentúra FOCUS, 2007.

Príloha č. 4

Zoznam otázok použitých vo výskumnej časti práce:

- *Čo je pre teba ako občana/občianku najdôležitejšie z toho, čo štát robí?*
- *Ako sa zmenil život spoločnosti po revolúcii?*

Takže po páde komunizmu mohli podľa teba jednotlivci rozvíjať svoju jedinečnosť?

- *Ako sa zmenil konkrétne tvoj život po revolúcii?*
- *Ako si prežívala rok 1968 a okupáciu ruskými vojskami?*
- *Čo považuješ za najhoršie a za najlepšie na komunistickom režime?*
- *Ako vyzeral život v komunizme?*

BOBONIČOVÁ: Nežná revolúcia z pohľadu dvoch generácií

- *Žilo sa podľa hesiel, ktoré boli hlásané?*
- *Odporoval si režimu?*
- *Ako si vnímal/a disidentov?*
- *Veril si počas revolúcie, že by naozaj mohol padnúť komunizmus?*
- *Si spokojný/á s vývojom po revolúcii?*
- *Prečo si išiel/išla protestovať?*
- *Prečo sa komunizmus podľa tvojho názoru v Československu tak dlho udržal?*
- *Ako vyzerali revolučné dni?*